

Yo vusuludza,
itevhedza CAPS

Gireidi ya

2

Zwikili zwa Vhutshilo nga TSHIVENDA

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4

Dzina:

Kilasi:

ISBN 978-1-4315-0272-1

9 781431 502721

LIFE SKILLS IN TSHIVENDA

GRADE 2 – BOOK 2

TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0272-1

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

7th Edition

- Bugu dza mishumo dzi re kha tselano iyi:
- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
 - Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 4–6 (Nga Luisimane)
 - Litheresi ya Luambo lwa Hayani Gireidi 1–6 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
 - Mbalo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
 - Mbalo Gireidi 4–9 (Luisimane na Afrikaans)
 - Zwikili zwa Vhutshilo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

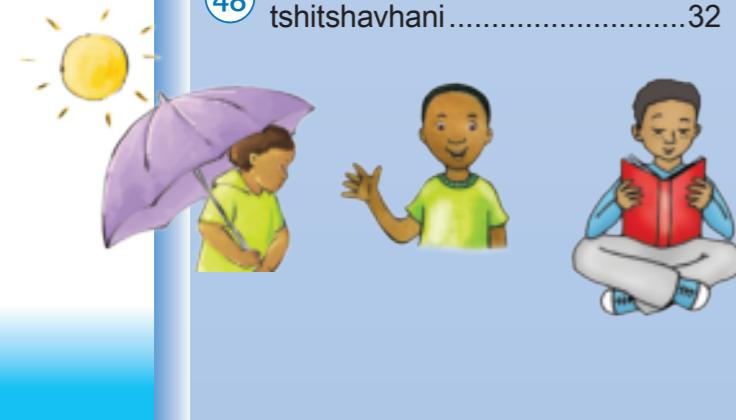

Zwi re ngomu

Themo ya 3 Siaṭari

- (33) Ndi nga mini mavu e na mushumo kha riqe? 2
- (34) Ndeme ya mavu 4
- (35) Zwiñwe hafhu nga mavu 6
- (36) U shuma na mavu 8
- (37) Vhuendi ha shangoni: badani 10
- (38) Vhuendi ha shangoni: nga zwidimela 12
- (39) Vhuendi ha muyani 14
- (40) Vhuendi ha mađini 16
- (41) Zwiñwe hafhu nga vhuendi ha mađini 18
- (42) Vhuendi ha phabuliki (ha nnyi na nnyi) 20
- (43) U tsireledzea badani 22
- (44) Milayo ya badani 24
- (45) Pađiroli ya vhana vha tshikolo...26
- (46) Vhaofisiri vha zwa vhuendi vha nga ni thusa nga mini? 28
- (47) Vhañwe vhathu hafhu vha no ri thusa 30
- (48) Mushumo vhukuma tshitshavhani 32

Themo ya 4 Siaṭari

- (49) Shango įashu, Afrika Tshipembe 34
- (50) Fułaga yashu ya lushaka 36
- (51) Luimbo Iwashu lwa lushaka na zwiga zwa lushaka 38
- (52) Zwiga zwa lushaka Iwashu 40
- (53) Ndila dzo fhambananaho dza u davhidzana 42
- (54) U davhidzana nga u ñwala na nga maipfi ashu 44
- (55) Dziñwe ndila hafhu dza u davhidzana 46
- (56) U davhidzana nga khungedzelu na nga muzika 48
- (57) Ri davhidzana (amba) hani ri sa koni u pfa? 50
- (58) Ri davhidzana hani arali ri sa vhon? 52
- (59) Masiari na vhusiku 54
- (60) Vhusiku ha miloro na zwine ra tama 56
- (61) Mishumo wa masiari na vhusiku 58
- (62) U shuma mushumoshumo vhusiku 60
- (63) Zwipuka zwa vhusiku 62
- (64) Tshipuka tshi no monamona vhusiku tsho fhumula 64

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Mthusaminista wa Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dzo ñwalelwu vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Angie Motshekga na Mthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Enver Surty.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipida tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiñisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshiñwe tsha zwithu zwihiwlwane zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso. thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudziswi nga Muhasho wa Gwama ja Lushaka.

Hezwi zwe ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzothe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo ja uri bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha įiñwe na įiñwe khathihi na u vha na vhuñanzi uri vha khunyeledze kharikhujamu yothe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze ndila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo įi no bva įi mbiluni uri vhana vha do diphina nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonewho, sa mudededzi, vha do diphina na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa
© Department of Basic Education
Seventh edition 2017

ISBN 978-1-4315-0272-1
This book may not be sold.

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

Gireidi ya

2

Zwikili zwa Vhutshilo
nga **TSHIVENDA**
Bugu ya 2

Heyi bugu ndi ya:

Ndi nga mini mavu e na mushumo kha rine?

Kha ri vhale

Vhege dza /
3 - Themo ya

Vhatu vha lila mavu uri vha kone u tshila. Shango line ra dzula khalo lo itwa nga mavu. Ri fhaṭa nn̄du dzashu kha mavu, khathihi na u ṭavha zwiliwa zwine ra la. Zwipuka na zwone zwi lila mavu. Mbudzi na kholomo zwi fula hatsi na zwinwe zwimela zwine zwa mela mavuni. Zwinwe zwipuka zwi no nga mivhuḍa mbevha, masunzi na vhusudu, zwi dzula mavuni. Na zwimela zwothevho na zwone zwi tshila nga mavu.

Hu na tshaka tharu dzo fhambananaho
(fhambanaho) dza mavu.

Mavutshiṭavha

Arali na nga swonda aya mavu nga miñwe ni ḫo zwi pfa uri a a kondà, a hwasa na u nga mut̄avha. A zwi kondì uri muya u kumbe mavutshiṭavha. Arali na shela mađi kha mavutshiṭavha, a elela nga u ṭavhanya, a tshi kumba marñwe a mavu aya. Zwimela a zwi aluwi zwo takala mavuni aya a re na muvhala wo haluluwaho.

Vumba (tshilogo)

Marñwe mavu a nga vumba. Musi o ḥukala a a fashana. Ri a kona u vhumba ngao zwithu zwithu zwi no nga komiki na zwidongo, na zwipuka zwa vumba arali o ḥukala. Fhedziha, zwimela a zwi koni u mela khao. Musi mvula i tshi na, tshilogo tshi fara mađi tshifhinga tshilapfu lune zwimela zwa khubesa mađi.

Tshitavha

Vumba (tshilogo)

Deithi:

Mavutshakwane

Mavutshakwane ndi one mavu avhudisa kha mbeu na zwimela. Ha anzeli u nukalesa kana u omesa.

A na pfushi dzo linganelaho dzi no ita uri zwimela zwi aluwe. Mavutshakwane o itwa nga u vangana ha mavu a tshit̄avha na a vumba f'chedzi a na muvhala wo dombelaho (mutswu).

Mavutshakwane

Kha ri ite nyito

Wanani uri ndi lushakadé lwa mavu lu re tshikoloni tshañu

- Monani na dzharañta ya tshikolo ni na khonani yanu ni vhone arali ni tshi nga kona u wana mavutshiñavha, tshilogo na mavutshakwane.
- Vhuyani na mavu a tshaka idzi tharu kilasini e kha zwikoñikoti kana zwisagana kana dzikhaphu.
- Nomborani zwifaredzi izwi I, 2 na 3.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga mavu e na vhuya nao a tshi bva ngei nn̄da. Fhindulani mbudziso idzi dzi no kwama lushaka luriwe na luriwe lwa aya mavu.

Kha ri nwale

Nwalani he na wana hone aya mavu kha kholomo ya u thoma ni kone u khalara phindulo dzi re dzone.

Mavu aya no a wana ngafhi?	A pfala nga ndilade?				Ho vha ho mela zwimela khao?
	o oma	u nukala na u nambatela	u mbumburea	ee	hai
	o oma	u nukala na u nambatela	u mbumburea	ee	hai
	o oma	u nukala na u nambatela	u mbumburea	ee	hai

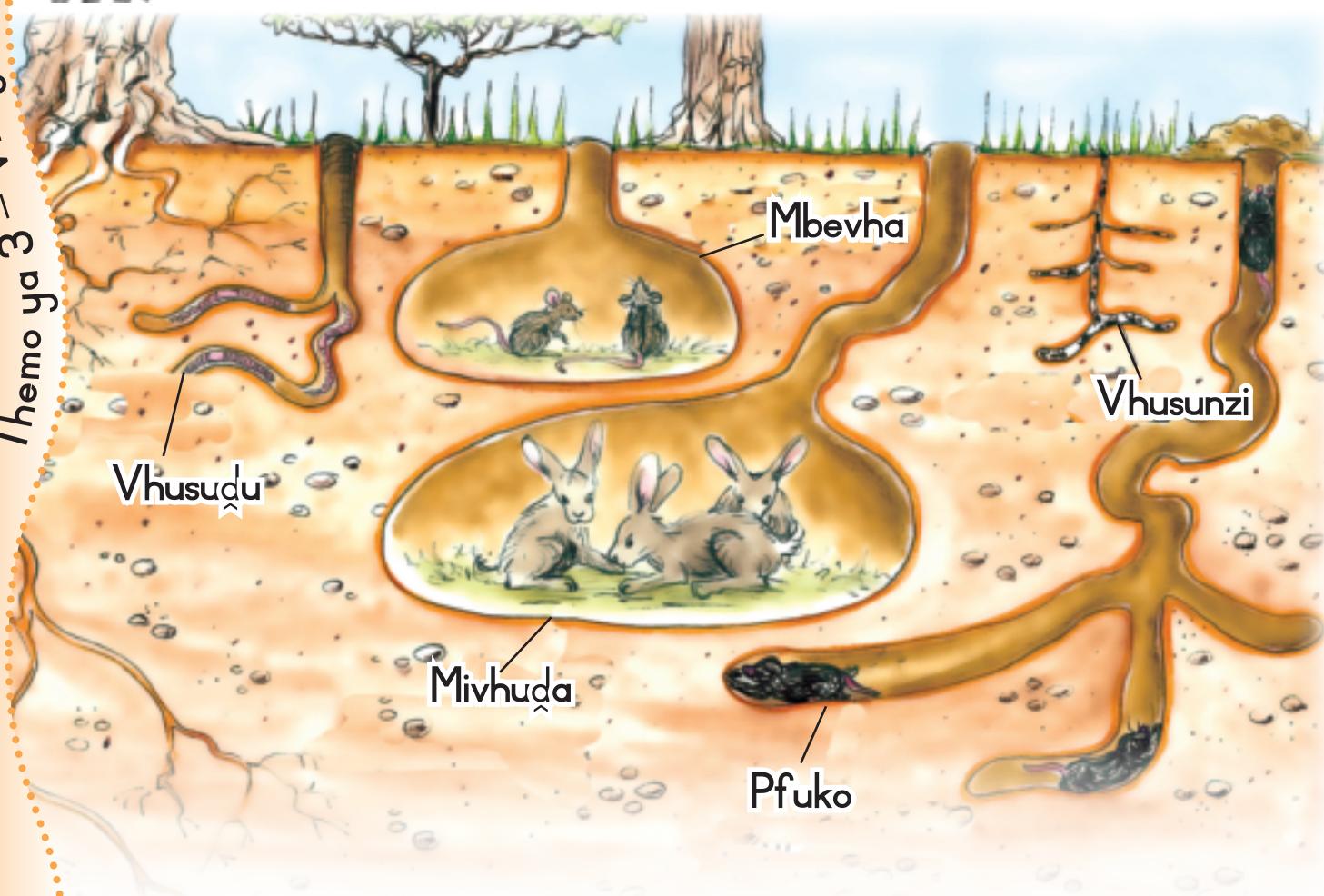
34

Ndeme ya mavu

Themo ya 3 - Vhege dza /

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe nga zwipuka zwothe zwi no tshila mavuni.

Kha ri ambe

Vhudzani khonani yanu uri ndi zwipuka zwifhio zwine na kona u zwi vhona tshifanyisoni itshi.

Hu na zwipuka zwi no dzula mavuni zwine na zwi elekanya? Nwalani madzina azwo.

Kha ri ite nyito

- Olani kana ni tou pennda tshifanyiso tsha zwi^ñoni, khovhe kana zwikhokhonono. Rerani nga mivhala na zwivhumbeo.
- Kuvhanganyani zwithu zwi no wanala muponi sa vhu^ñasana, mat^ñari, wulu na mu^ñavha. Itani kho^ñadzhi. Ambani nga mivhala, zwivhumbeo na kuvhandelwe.

Deithi:

Kha ri nwale

Talani mutalo wa u livhanya zwithu zwi re zwibogisini zwi re kha tsha monde na vhuvha hazwo – zwine zwa pfalisa zwone kha minwe – zwi re kha tsha u ja.

sirapu
musiamelo
mupfa
semennde (fhasi)
ngilasi
tshisibe

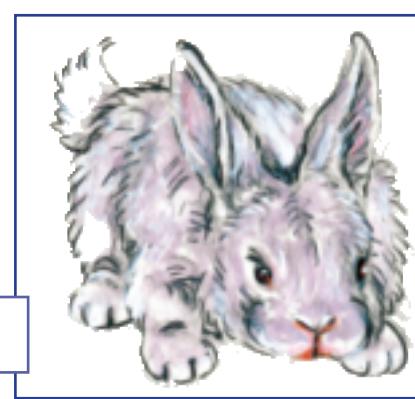
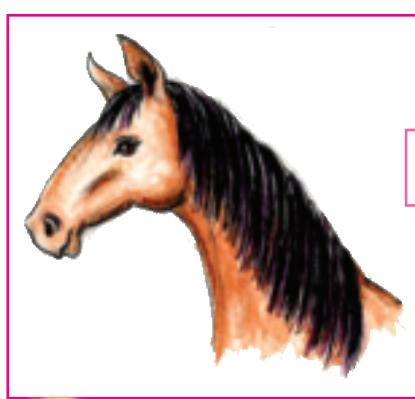
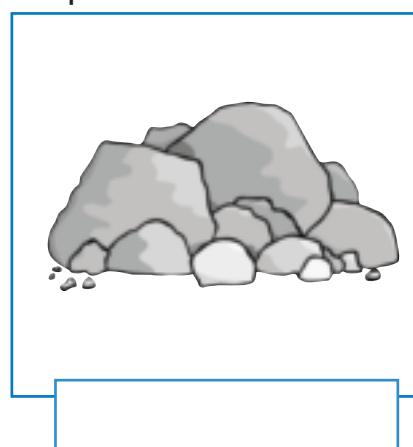
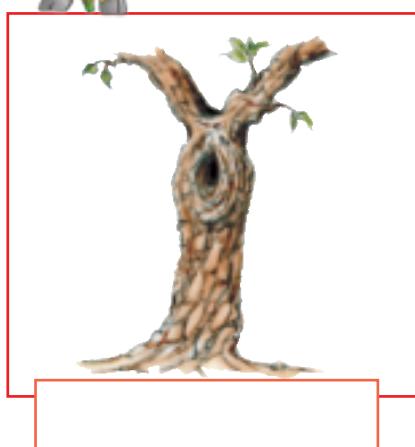
u namuwa
penya
vhuphuvhephuvhe
pupuma
u suvha
vaya

Kha ri nwale

Izwi zwithu zwi pfala nga ndilade?

Dzhenisani phindulo dzanu.

Kha ri tharamuwe

Itani danga ni gidime ni tshi edza kutshimbilele kwa watshi ni dovhe ni gidime ni tshi fhambana na kutshimbilele kwa watshi.

Ni kone u posana bola. Ni thome nga u edzisela kutshimbilele kwa watshi ni dovhe ni posane ni tshi fhambana na kutshimbilele kwa watshi.

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

35

Zwiñwe hafhu nga mavu

Vhege dza 2
Themo ya 3

Kha ri vhale

Ri tea u vhavhalela mavu.

Mavu a re na mushumo muhulwane kha vhathu na zwipuka ndi mavu a nt̄ha. Ndi one mavu ane zwimela zwa mela khao. Midzi ya zwimela i thivhela u hwalwa ha mavu nga maya na mvula. Zwimela zwi a fa arali mvula i sa nesi, na nga mulilo. Zwi dovha hafhu zwa fa arali mvula yo dalesa. Arali ha sa vha na zwimela, mavu a nt̄ha a a kumbiwa, kana a hwalwa nga maya. Hezwi zwi vhidzwa u pfì ndi mukumbululo. Vhathu na vhone vha a vhanga mukumbululo wa mavu. Arali ri sa londi mavu, a nga si tsha kona u fusha zwimela zwi no mela khao, lune zwa vho thoma u fa. Nga nt̄hani ha zwenezwo, mavu a a kumbiwa kana a hwalwa nga maya.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga ndila dzine vhathu vha anzela u vhanga ngadzo mukumbululo wa mavu. Lingedzani u fhindula mbudziso idzi:

Hu bvelela mini musi ri tshi remekanya miri?

Hu bvelela mini arali ri tshi nga fuwa mbudzi, nngu kana kholomo nnzhinnzhi pfuloni?

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Ambani na khonani yanu ngauri hu khou bvelela mini kha mavu. Ni kone u ita thiki (✓) kha phindulo i re yone ya mbudziso iñwe na iñwe.

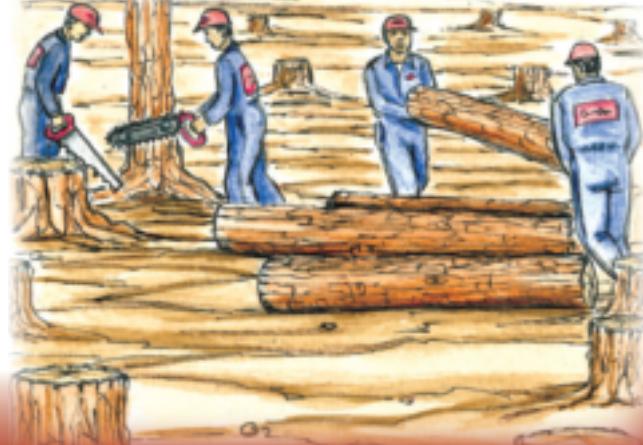
Tshi no vhanga mukumbululo ndi

muya	
duvha li tshi fhisesa	
mvula i songo linganaho	

Tshi no vhanga mukumbululo ndi

duvha	
vhathu	
muya	

Kha ri vhale

Zwimela zwi lila mavu avhudzi uri zwi aluwe

Deithi:

Miri na zwimela zwi wana zwiliwa zwazwo mavuni. Musi miri na zwimela zwa tshaka dzo fhambananaho zwi tshi mela fhetu huthihi, zwi tzwonzwa zwiliwa zwo fhambananaho zwi tshi bva mavuni lune mavu a dzula o takala. Musi rabulasi a tshi lima lushaka luthihi fhedzi lwa zwiliwa, sa mavhele, zwimela izwi zwi shumisa lushaka luthihi fhedzi lwa zwiliwa. Vhorabulasi vha nga ita uri mavu avho a dzule o takala nga u lima zwiliwa zwi no shumisa pfushi dzo fhambananaho. Ri nga kona u ita uri mavu a ngadeni dzashu a dzule o takala nga u shela khomposi. Ni nga kona u diitela yanu inwi muñe. Mupfudzethukhwi (khomposi) u nea zwimela pfushi. Ndila ya u ita khomphosi khei khomphosi (mupfunzethukhwi).

Kha ri ite nyito

Ndila ya khomphosi.

Ni tea u vha na:

- makanda a mitshelo na miroho
- mabammbiri o kherukanaho
- zwisagana zwa tie
- makanda a makumba
- matari o faho na hatsi
- khadibodo

Zwine na tea u ita:

- Kuvhanganyani thukhwi kha thulwi i re huñwe khanani dzharatani, hu re na murunzi.
- Thithiedzani nga mavu a si manzhi.
- Shelani madi o linganelaho uri thulwi i dzule yo vhuelwa (ñukala) (ni songo tou shelesa).
- Rembulusani thukhwi iyi nga forogo ya ngadeni mañuvha marñe na marñe mavhili kana mararu.
- Musi thukhwi i tshi thoma u honyekana na u swifhala, i limeleni mavuni a ngadeni.
- Talelani ni vhone zwiliwa zwanu zwi tshi titima zwo takala!

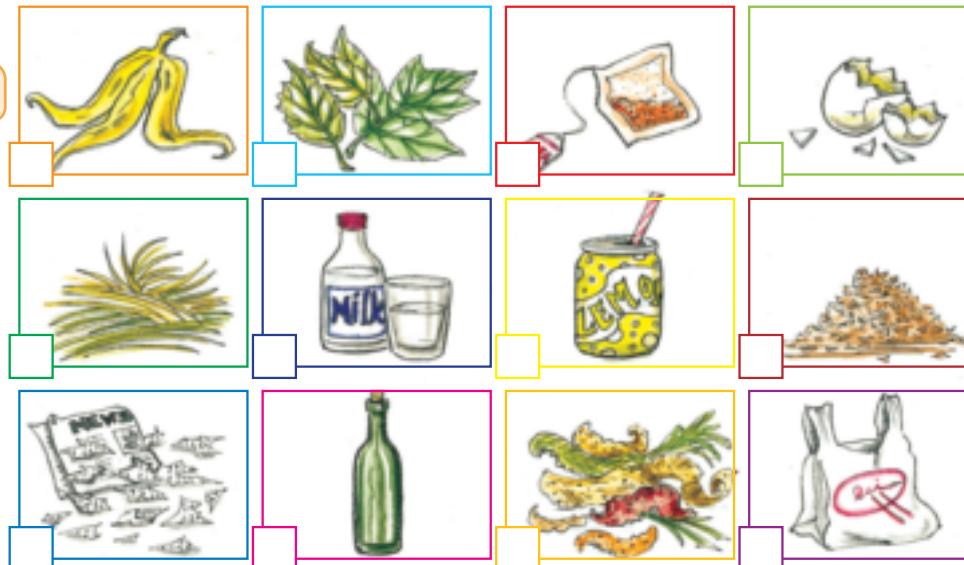

Ni songo shumisa:
zwikotikotí, ngilasi, pulasitiki,
ñama, mafhi kana tshisi

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshifanyiso ni thikhe zwithu zwine na nga zwi shumisa kha thulwi yanu ya khomphosi. Itani tshifhambano tshihulu kha zwithu zwine na sa do zwi shumisa.

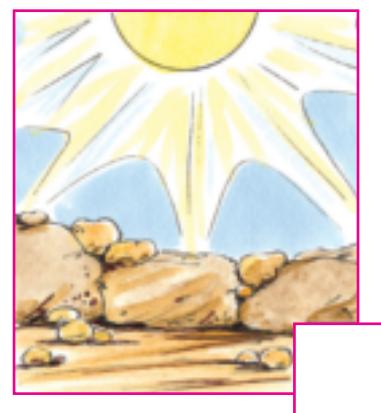
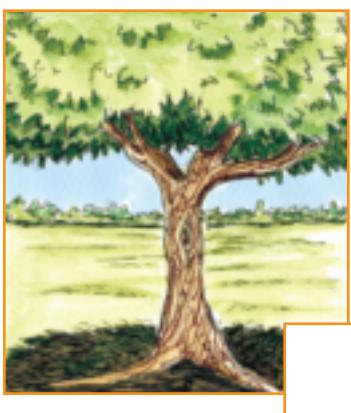
Teacher:
Sign:
Date:

U shuma na mavu

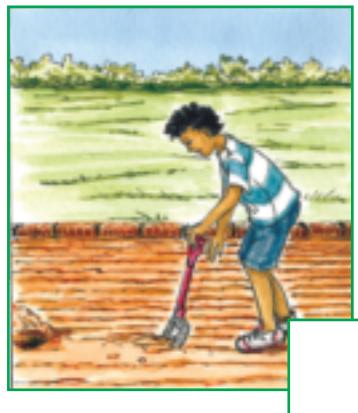
Themo ya 3 - Vhege dza 2

Kha ri vhale

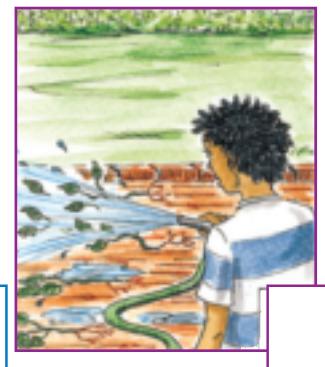
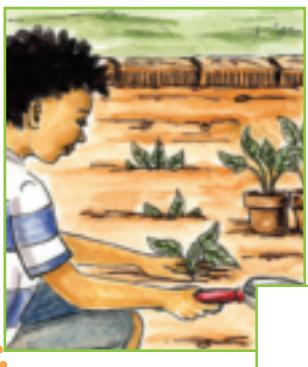
Thavha na khaladzi awe Shumani vha khou ṭodou lima ngade. Shumani u khou ṭodou ṭavha miroho ngeno Thavha a tshi ṭoda u ṭavha maluvha. Vha tea u thoma nga u ta fhethu ho fanelwaho nga ngande. Ni nga kona u vha thusa? Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ite thiki (✓) tshibogisini tsho teaho.

Vha tea u ita mini tshi no tevhela? Nomborani zwifanyiso zwiraru zwi re afho fhasi zwi tshi tevhekana nga ngona.

Vha khou ita zwone? Itani thiki kha zwithu zwi re zwone ni ite tshifhambano khazwi si zwone.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga u lima ngade ya mitshelo na u ṭavha miri ya mitshelo mahayani. Zwi a vhulunga tshelde? Miroho na mitshelo zwi a difha khwiñe? Ngani? Ni nga ṭavha mitshelo na miroho ya tshaka dzifhio hayani? Ndi zwithu zwifhio zwi no aluwa zwavhuđi tshitshavhani tsha hanu? Lavhelesani ngade na bulasi dza vhanwe.

Deithi:

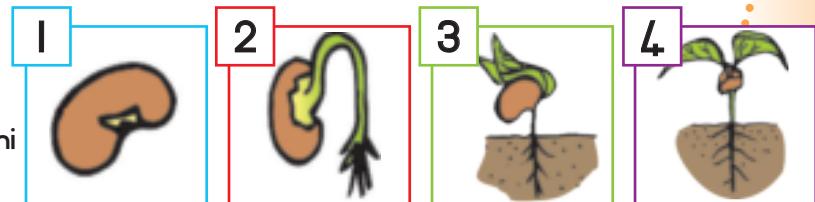
Kha ri የwale

Ńwalani mutevhe wa miroho ine na nga ṭavha. Tsini na muñwe na muñwe bulani uri ndi nga mini ni tshi nga ṭavha muroho uyu.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso ni ṭalutshedze khonani yanu uri hu khou bvelela mini kha muñawa u re tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe.

Kha ri ተharamuwe

- Thetshelesani mudededzi wanu musi vha tshi ri gidimani, f'huſhani, welani f'hasi, thamuwanı, ni mbo di zwi ita nga u ṭavhanya.
- Imani nga mulenzhe muthihi ni sa wi. Zwino tshintshani mulenzhe. Talani mutalo mavuni kana ni athe lutambo fhasi semenndeni.
- Dadamatani kha lutambo.
- ተharamudzelani zwanda matungo uri ni tike (ni si we).
- Zwilingedzeni no bonya mačo!

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Vhuendi ha shangoni: badani

Themo ya 3 - Vhege dza 3

Kha ri vhale

Ri shumisa tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi musi ri tshi ya huñwe fhethu khathihi na u tshimbidza thundu dzi tshi ya huñwe fhethu. Hu na tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi. Vhunzhi hashu ri tshimbila shangoni ri badani, zwidimelani na ndilani dza ñayo. Ri dovha ra shumisa zwiendedzi zwi no nga matiraka na zwidimela kha u endedza zwithu shangoni.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso. Zwi sumbedza ndila dzo fhambananaho dza u shumisa bada kha vhuendi. Talani mutalo u no livhanya tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe na ipfi lone.

modoro

thuthuthu

bisi

gariki ya donngi

lori

thekhisi

baisigiri

tshikuta

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu ni fhindule mbudziso idzi.

Ni ya hani tshikoloni duvha linwe na linwe?

Ni ya hani kiliniki?

Ni ya u dalela mashaka na dzikhonani nga mini?

Ni ya hani doroboni?

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo mavhili a no amba uri
ni ya tshikoloni nga mini d^uvha lⁱnwe na lⁱnwe.

Deithi:

Zwino fhedzisani mafhungo aya.

Mudededzi wanga vha da tshikoloni nga _____.

Ndi ya kiliniki nga _____.

Musi ndi tshi ya ha khonani yanga, ndi tshimbila nga _____.

Kha ri ambe

Ni shumisa vhuendi ha tshaka dzi no fhira luthihi ni tshi ya tshikoloni?

Vharⁱwe vhana vha kilasini yanu vha shumisa vhuendi?

Lavhelesani girafu iyi ni kone u fhindula
mbudziso

Vhunzhi ha vhagudi vha kilasini yanu vha da
nga mini tshikoloni?

Ndi vhana vhangana vha no da tshikoloni
nga modoro?

Tshivhalo tsha vhana	5				
4					
3					
2					
1					
	Nga milenzhe	Thekhisi	Bisi	Modoro	

Kha ri vhale

Zwino ni vho zwi d^uvha uri hu na tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi ha
badani. Hu dovha hafhu ha vha na bada dzo fhambananaho, tsumbo:

- bada dza giravhulu (mavu) na
- bada dza tshigontiri.

Dzi pfⁱ ndi magondofulu, ngauri dzi na mirando (leini) mivhili kha lurumbu lunwe
na lunwe, goloi n^gna dzi a kona u tshimbila nga tshifhinga tshithihi. Firiⁱweyi yone
i fana na gondofulu, fhedzi zwipi^da zwa bada zwivhili zwi vha zwe fhandekanywa.
Kha firiⁱweyi ni kona fhedzi u tshimbila no lavhelesa sia lⁱthihi fhedzi la bada.

Kha ri ambe

No no vhuya na tshimbila kha gondofulu? Hu na firiⁱwei tsini na ha hanu?
Bada nnzhi afha hune na dzula hone ndi dza giravhulu kana dza tshigontiri?
Ndi bada ifhio yo tsireledzeaho – ndi gondofulu kana firiⁱwei? Ndi ngani?

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Vhuendi ha shangoni: nga zwidimela

Kha ri vhale

Vhuendi ha badani a si yone ndila i yothe ya u enda shangoni. Ri a kona u shumisa raliwei (zwidimela). Raliwei dzi fana na ndila dze dza phuliwa hu tshi shumiswa zwipida zwa tsimbi. Ndila idzi dzi vhidzwa u pfì ndi zwiporo. Zwidimela zwi tshimbila kha zwiporo zwenezwi. Zwi hwala vhathe na zwinwe zwithuvho zwi tshi bva doroboni iñwe zwi tshi ya kha iñwe.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe na khonani yanu nga tshaka dzo fhambananaho dza zwidimela zwa raliwei.

Ndi zwidimela zwifhio kha izwi zwi no tshimbidza vhathe?

Ndi zwidimela zwifhio kha izwi zwi no tshimbidza thundu?

Ndi zwithude zwine tshidimela tsha hwala?

Tshidimela tshi kona u hwala vhathe vhanzhi u fhira modoro kana bisi. Tshi kona hafhu u hwala zwithu zwi no lemela zwi zwinzhi u fhira lori (tiraka).

Tshidimela tshi no hwala vhathe fhedzi tshi pfì ndi **tshidimela** tsha vhanameli. Tshidimela tshi no hwala thundu, hu si vhathe tshi pfì **tshidimela** tsha **thundu** (gutsu)

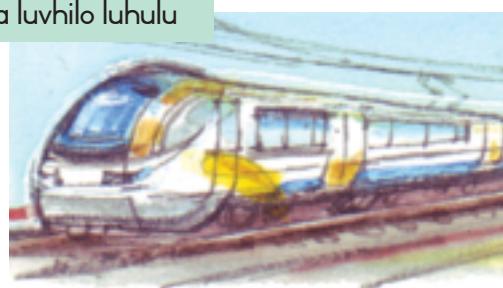
Tshidimela tsha tshitimu

Tshidimela tsha mudagasi

Tshidimela tsha dizili

Tshidimela tsha luhilo luhulu

Deithi:

Kha ri livhany

Talani mutalo ni tshi livhanya lushaka lwa tshidimela lu re kha tsha u la na mafhungomatsivhudzi o teaho a re kha tsha monde.

Tshi shumisa dizili kha maanda.

Tshi shumisa tshitimu kha maanda.

Ndi tshidimela tsha mudagasi tshi no gidima nga luvhilo luhulwane. Tshi kona u swika kha luvhilo lwa 200 km nga awara. Tsha u thoma fano Afrika Tshipembe ndi Gautrain ya Gauteng.

Tshi shumisa mudagasi kha maanda. Mudagasi watsho u wanala kha thambo dza mudagasi dzi re nga nthha ha tshiporo.

Kha ri ite nyito

Dizainani tshidimela tshanu inwi muqe ni tshi ole kha tshikhala tshi re afho fhasi. Sumbedzani khonani yanu tshifanyiso tshanu. Rerani nga zwivhumbeo na mivhala.

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Tshidimela tshanu ndi tshidimelade?

Zwi ni durela vhugai u tshimbila nga tshidimela?

Tshidimela tshanu tshi tshimbila u swika ngafhi?

Zwi iteni nnda

- Thamuwani, rathani, fhufhelani nthha na fhasi, fhufhelani phanda ni dzhitame nga milenzhe mivhili.
- Zwino livhanani na ndila i re na zwikhukhulusi ye mudededzi wa nu vha i ita.
Ni tea u gonya, na kokovha, na sera kana na fhufha u itela u takuwa kha tshiñwe tshipida ni tshi ya kha tshiñwe. Lingedzani u zwi ita no tengenedza tshisagana tsha nawa nthha ha thoho.

Teacher:
Sign:
Date:

Vhuendi ha muyani

Themo ya 3 - Vhege dza 4

U swika zwino ro guda nga tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi ha shangoni. Ri a kona u enda muyani. Hu na tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi ha muyani. **1.** Ri shumisa mabufho kha u fhufha ri tshi ya fhethu hune ha vha kulekule. **2.** Modoro u tshimbila nga 120 km nga awara. **3.** Tshidimela tsha luvhilo luhulwane tshi tshimbila nga 955km nga awara! Mabufho na dzihelikhophutha a na nzhini dzo khwaṭṭhaho. **4.** Mabaloni a muya u no fhisa na mapapamali (magilaidha) ha na nzhini. Mabaloni a papamala nga muya u no fhisa. **5.** Mapapamali a shumisa phapha uri a kone u papamala muyani. Vhathu vha anzela u shumisa mabaloni na mapapamali kha u diphina na kha mitambo. **6.** Vhaendatshikhalani vha ya tshikhalani nga tshiendatshikhalani.

Kha ri ite nyito

Talani mutalo u tshi bva kha tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe u tshi ya kha ipfi lone (lo teaho).

helikhophutha

bufho la vhaendi (vhanameli)

lipapamali

baloni la muya u no fhisa

bapamali la u tou nembelela

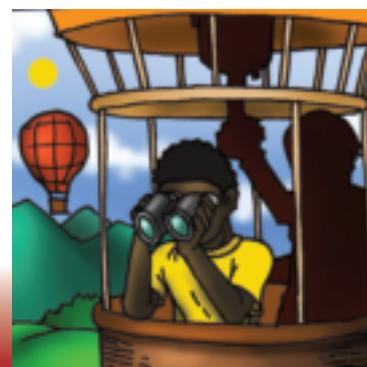

Shatili ya tshikhalani

Kha ri nwale

Diteni ane a khou ya u namela baloni la muya u no fhisa. Ni kona u vhona mini ni ngei nthia? Nwalani zwithu zwiraru zwine na kona u zwi vhona.

Deithi:

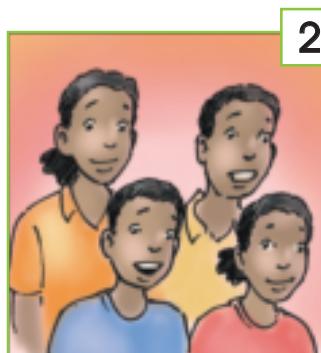

Kha ri ambe

Masindi na khaladzi awe Mulalo vha khou ya u dalela muzwala wavho ngei Johannesburg. Vha do tou fhufha vha tshi bva vhe Cape Town. Lavhelesani zwifanyiso, ni ambe na khonani yanu nga zwine vha khou ita.

1

2

3

4

5

6

7

8

Kha ri nwale

Vhalani mafhungo aya. Dovhani ni sedze zwifanyiso, nomborani mafhungo a tshi tovhekana nga ngona u bva kha l u swika kha 8.

	Suthukheisi dza Masindi na Mulalo dza kaliwa.
	Vhabebi vha Masindi na Mulalo vha vha fhelekedza vhukavhabufho nga goloi.
	Vha wana mabammbiri avho a u namela kha khaunthara ya u namela.
	Muthusavhanameli u isa Masindi na Mulalo hune vha sedzuluswa nga vhatshireledzi.
	Masindi na Mulalo vha gonya zwiłepisi vha dzhena buf'oni.
	Masindi, Mulalo na vhabebi vhavho vha ya khauntharani ya u namela.
	Vha dzula fhasi vha vhofha mabannda.
	Vha ṫatāisa vhabebi vhavho.

Teacher:
Sign:
Date:

Vhuendi ha madini

Themo ya 3 - Vhege dza 4

Kha ri vhale

Lushaka lwa u fhedzisela lwa vhuendi ndi vhuendi ha madini. Ho no fhela miñwaha ya madana na madana vhathe vha tshi khou shumisa madi kha e endedza zwithu. Ri tshimbila lwanzheni ri tshi ya u dala mashangoni a seli, ri dovha hafhu ra shumisa milambo na maisha kha u endela zwiñwe zwipida zwi re mashangoni ashu.

Kha ri nwale

Gungwa la vhareakhovhe

Ri tshimbila nga ndilade madini? Lavhelesani zwifanyiso zwi re afho fhasi ni ambe na khonani yanu nga tshaka dzo fhambananaho dza zwiendedzi zwine ra zwi shumisa kha vhuendi ha madini.

Gungwa la nzhini

Ngalavha

Tshikepe tsha vhaendi

Tshikwekwete

Ndi lifhio line ra li shumisa kha u enda milamboni? Ndi lifhio line ra li shumisa kha u wela lwanzhe ri tshi ya kha mariwe mashango?

Ni vhona u nga ri shumisa gungwa la nzhini ri tshi ya kule kana ri tshi monamona tsini?

Kha ri nwale

Zwino nwali fhungo lithihi nga lushaka lunwe na lunwe lwa gungwa na zwine la do shumiswa khazwo.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga mbudziso hedzi.

Deithi:

- Ndi lushaka lufhio lwa vhuendi lune lwa vha lwonelwone kha inwi? Ndi nga mini ni tshi ralo?
- Ndi lushaka lufhio lwa vhuendi lu no ongolowesa?
- Ndi lushaka lufhio lwa vhuendi lu no ḥavhanyesa?
- Ndi lushaka lufhio lwa vhuendi lune mudededzi waṇu vha lu shumisa vha tshi da tshikoloni?

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso tsha lushaka lwa vhuendi lune na lu funesa. U nga vha modoro, gungwa, buf'ho kana baisigiri. Ni nga kha di ola bere.

Zwi iteni nn̄da

Tambani mutambo wa nngu na phele:

Khethekanani ni bve zwigwada zwivhili: tshiñwe tshigwada ndi phele, tshiñwe ndi nngu. Itani tshitumba ine nngu dza do valelwa ngomu arali dzo kona u batiwa. Musi mudededzi vho ni fha saini, phele dzi lingedza u bata nngu. nngu dzine dza batiwa dzi dzheniswa tshitumbani. Nngu dzo salaho dzi lingedza u ponyokisa dzi re tshitumbani nga u dzi kwama. Nngu dzi re tshitumbani dza vhuya dza kwamiwa, dzi tea u vhuyelela mutamboni.

Teacher: _____
 Sign: _____
 Date: _____

Zwiñwe hafhu nga vhuendi ha madini

Vhege dza 5
Themo ya 3 - Vhege dza 5

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe na khonani yanu ngazwo.

No no vhuya na vhona tshaka dza vhuendi dzi no fana na idzi? Ndi tshiendedzi tshifhio tshi no kona u tshimbila fhasi ha madini. Ni a divha madzina a tshaka dzi tevhelaho dza vhuendi ha madini?

Kha ri vhale

Vhalani mafhundo a re afho fhasi, ni lavhelese zwifanyiso. Livhanyani tshigwada tshiñwe na tshiñwe tsha mafhundo na tshifanyiso. Nwalani nomboro yone tsini na tshifanyiso.

1. Ponto kana feri i hwala vhathu, mimodoro na zwiñwe zwithuvho ya pfaka mulambo. Hu na feri i no nga yeneyi ngei Malgas ngei Kapa Vhukovhela. I hwala mimodoro i tshi pfuka mulambo wa Breede.

2. Sabumarini i tshimbila ngomu madini fhasifhasi. Vhunzhi ha sabumarini ndi khulwane vhukuma lune dza kona u hwala vhathu vhanzhi. Sabumarini khulwanesa dzi a kona u dzula fhasi madini miñwedzi minzhi.

3. Vhañwe vhathu vha dzula nduni dza magungwa. Vhaendelashango, vhave vha dalela fhethu hu no nga sa Kariba, Zimbabwe nga holodei, vha monamona na isha ili vhe nduni dza magungwa.

Kha ri vhale

Deithi:

No guda uri zwidimela zwi shumisa tshaka dzo fhambananaho dza maanda (fulufulu) musi zwi tshi tshimbila. Magungwa na one a shumisa tshaka dzo fhambananaho dza maanda. Mariwe a shumisa maanda a vhathe. Mariwe a shumisa dizili kana tshitimu. Vhunzhi ha magungwa hu shumisa maanda a muya.

Kha ri nwale

Itani thiki tsini na phindulo dza mbudziso hedzi.

Hu shumisa fulufulu^de hu tshi tshimbidzwa gungwa/
tshikwekwete la/tsha u tou veka?

dizili	
muthu	
muya	

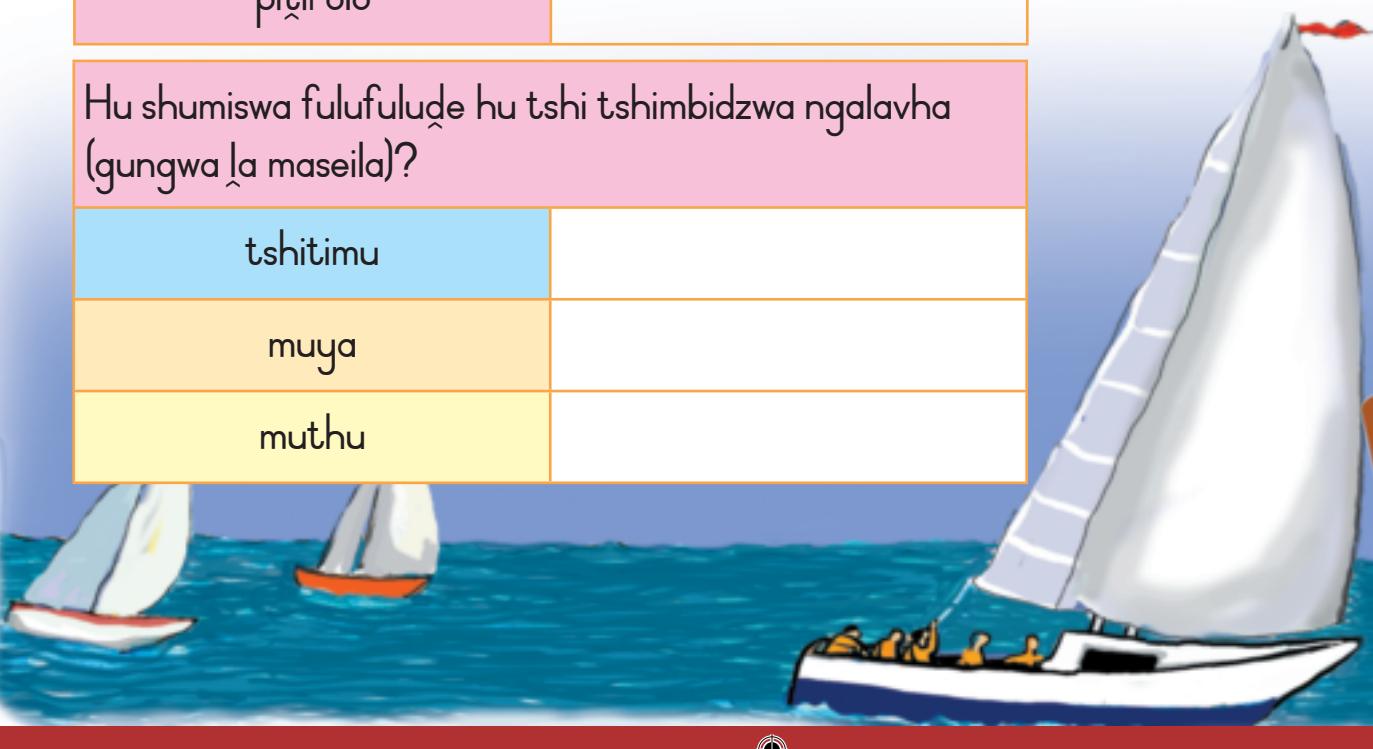
Hu shumisa fulufulu^de hu tshi tshimbidzwa gungwa
la nzhini?

muya	
tshitimu	
pitirolo	

Hu shumisa fulufulu^de hu tshi tshimbidzwa ngalavha
(gungwa la maseila)?

tshitimu	
muya	
muthu	

Teacher:
Sign:
Date:

Vhuendi ha phabuliki (ha nnyi na nnyi)

Themo ya 3 - Vhege dza 5

Kha ri ambe

Vhuendi ha phabuliki ndi mini? Modoro wa vrophirintsipala wanu ndi tshiendedzi tsha phabuliki? Baisigiri ya muñwe muthu ndi tshiendedzi tsha pabuliki? Bisi ndi tshiendedzi tsha phabuliki?

Kha ri vhale

Vhuendi ha phabuliki ndi vhuendi hune ha shumiswa nga muthu muñwe na muñwe, fhedzi ni tea u renga thikhithi. Zwidimela, mabisi, mabufho, thekhisi na dziferi zwi nga shumiswa sa vhuendi ha phabuliki.

Kha ri nwale

No no vhuya na shumisa lushaka lufhio lwa vhuendi?

Ndi zwifhio zwine na tea u vha nazwo musi ni sa athu shumisa vhuendi ha phabuliki? Vhatu vha shumisa lini vhuendi ha phabuliki?

Kha ri ite nyito

Itani tħodisiso ya kīlasini malugana na tshaka dza vhuendi ha phabuliki he vharwe nga inwi kīlasini vha vhuya vha hu shumisa. Kħalarani tshibuloko tshithihi kha zwi re kha thebulu i re afho fhasi ni tshi sumbedza lushaka luñwe na luñwe lwa tshiendedzi lune muthu muñwe na muñwe a shumisa.

II				
IO				
q				
8				
7				
6				
5				
4				
3				
2				
I				
	Thekhisi	Tshidimela	Bisi	Bufho

Deithi:

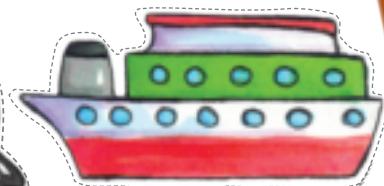
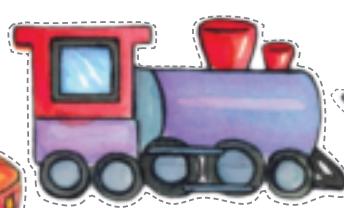
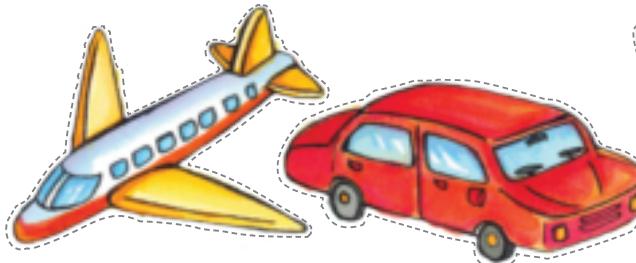
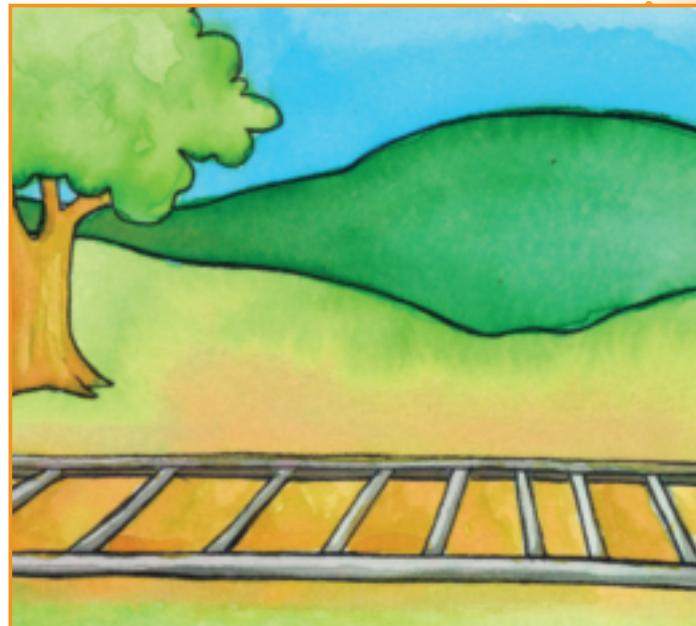
Kha ri ite nyito

- Shumisani matheria^{la} a no vusuludzea kha u ita tshiendedzi tshine tsha nga shumiswa kha u longa penisela.
- Pendani kana ni nakise tshiendedzi tshanu.

Kha ri ite nyito

Gierani zwifanyiso zwa tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi zwi tshi bva kha siatari ja zwigeriwa ngei murahu ha bugu. Nambatedzani tshifanyiso tshinwe na tshinwe fhethu ho teaho. Ni kone u khalara zwifanyiso zwothe. Ivhani na vhuhanzi uri ni zwi ita nga vhudele na uri no shumisa mivhala yo fhambananaho.

Teacher:
Sign:
Date:

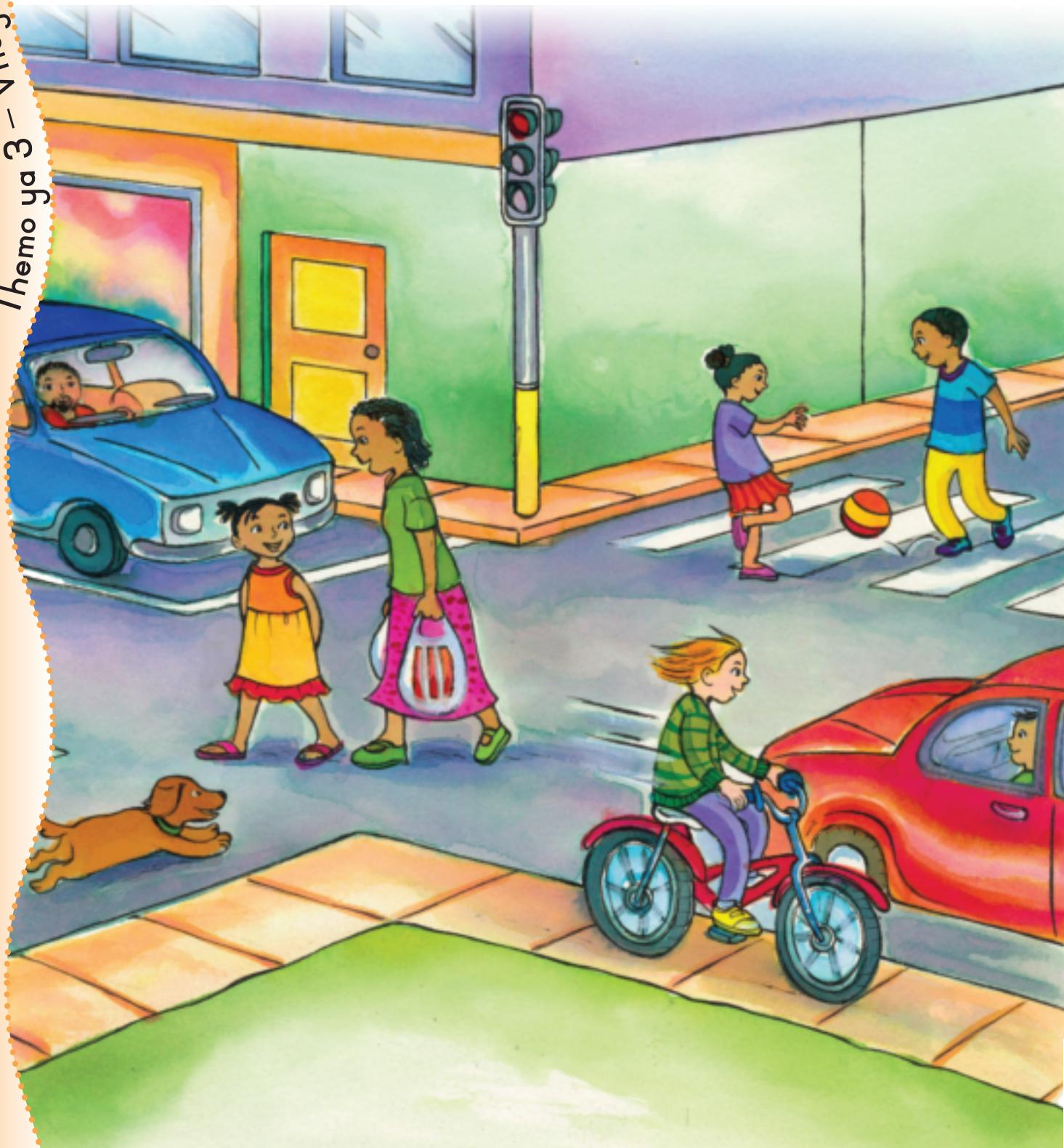
43

U tsireledzea badani

Themo ya 3 - Vhege dza 6

Vhathu vha re tshifanyisoni itsi vha khou pfuka milayo ya badani. Ambani na khonani yanu nga zwine avha vhatu vha khou ita zwo khakheaho.

Deithi:

Kha ri vhale

Nwedzi muriwe na muriwe ri vhala kana u pfuka nga vhana vha tshikolo vhe vha tshaiswa nga mimodoro vhe ndilani ya u ya tshikoloni nga milenzhe kana nga basigiri. Ni nga vha na vhutanzi uri no tsireledzea badani arali na tevhela milayo ya badani.

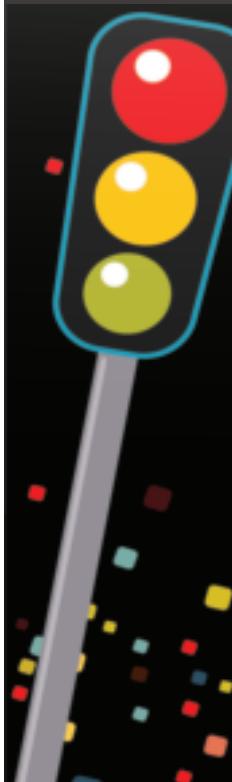
Milayo ya vhaendangañayo (vha no tou tshimbila)

- Musi ni sa athu pfuka tshiñaraña, ni tea u thoma na sedza kha tsha u la, na kha tsha monde ni dovhe ni sedze kha tsha u la hafhu uri ni vhe na vhutanzi uri a hu na mimodoro, baisigiri, thekhisi kana bisi dzi no khou da.
- Arali bada yo ñalesa zwiendedzi, wanani tshiñaraña tshi re na tshitopo, kana roboto kana mavhala a mbidi (zebra) a u pfuka ni pfuke hone – ni songo pfuka huriwe fhethu na huthihi.
- Arali hu na ha u pfuka ha mavhala a mbidi kana hu no pfuka vhana vha tshikolo, hu shumiseni. Hafha ndi hone fhethu ho tsireledzeaho tshothe kha u pfuka bada.
- Ni songo tshimbila badani, tshimbilani kha phevimende. Arali i siho, tshimbilelani kulekule na zwiendedzi. Tshimbilani tshifhinga tshothe kha lurumbu lwa tsha u la uri ni kone u vhona zwiendedzi zwi no khou da kha inwi.
- Ni songo tamba tsini na bada.
- Ni thanye vhukuma arali ni tshi khou pfuka fhethu hune zwiendedzi zwa dzhena na u bva tshiñaratani.

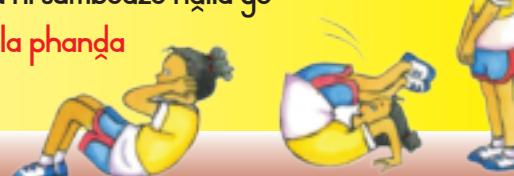
Milayo ya vhareili vha baisigiri

- Ivhani na vhutanzi uri baisigiri yanu a yo ngo tshinyala. Tshekani (tolani) mathaela, biriki, tirapa, tshaini, mañanga, bele na luvhone musi ni sa athu namela.
- Ni tea u vha na luvhone lu no vhonala kule khathihi na tshiñikara tshi no penya kha vibili la murahu, vhusiku na musi tshedza tshi si tshavhuđi.
- Ambarani helimethe tshifhinga tshothe. I do ita uri thoho yanu i si huvhale arali ni tshi nga wa, kana ya ni tsireledza arali ni tshi nga tangana na khombo. Halimethe li nga tsireledza vhutshilo hanu.
- Arali hu na ndila ya dzibaisigiri ya tshipentshela, shumisani yone vhudzuloni ha bada.
- Shumisani ndila yo tsireledzeaho tshothe, hu si ndila ya u khauledza tshothe.
- Shumisani tswayo dzo teaho dza zwanda, dzi tshi vhonala, musi ni tshi khona.
- Ni songo tshimbila no vhambela na mureili muriwe wa basigiri – tshimbilani no tou tevhekana.
- Ni songo ita zwa u vhonelelwa musi ni tshi khou tshimbila nga baisigiri badani.

Zwi iteni nnnda

Humbelani mudededzi wañu vha ni sumbedze ndila yo tsireledzeaho ya u **kungulutshela phanda** na ya u **kungulutshela murahu**.

Teacher:
Sign:

Date:

Milayo ya badani

Themo ya 3 - Vhege dza 6

Kha ri nwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re kha siatari ja 22 hafhu. Zwino fhindulani mbudziso hedzi.

Ndi vhatru vhanganu vhane vha khou pfuka milayo badani?

Ndi mulayo ufhio une mufumakadzi o faraho bege a khou pfuka?

Ndi milayo mingana ine musidzana o namelaho baisigiri a khou pfuka?

Vha khou pfuka mulayo ufhio?

Hu nga bvelela mini kha uyu mukalaha?

Ni tea u ita mini tshifhinga tshothe musi ni sa athu pfuka bada?

Kha ri ambe

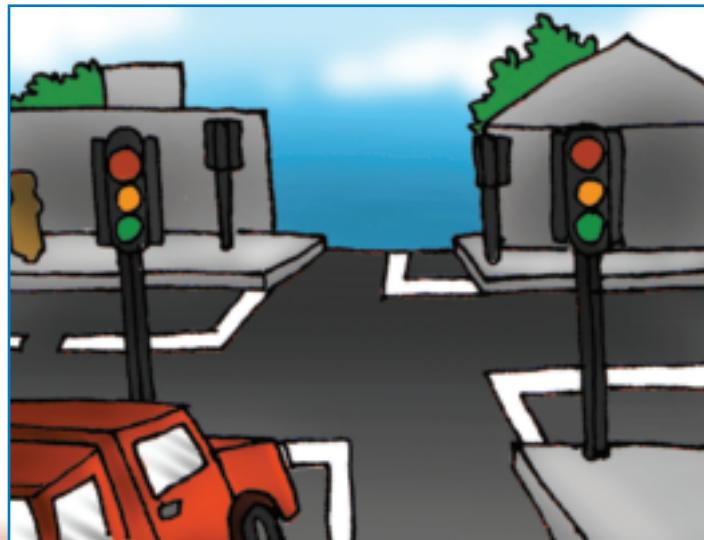
Roboto dzi na mavhone mararu.

Mivhala yao ndi ifhio?

Mivhala iyi i amba mini?

Muvhala u re nga nthia ndi ufhio?

Muvhala wa vhukati ndi ufhio?

Deithi:

Kha ri ite nyito

Kha laran i mavhone a re kha roboto idzi u itela uri mivhala i yelane na maipfi a re nga fhasi. Ni kone u amba uri luswayo lunwe na lunwe lwa badani lu amba mini.

IMANI

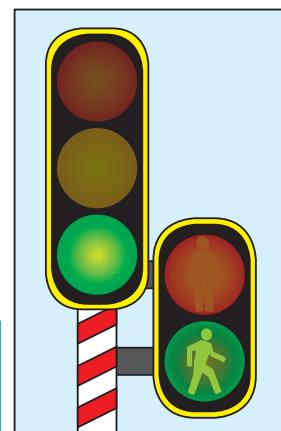
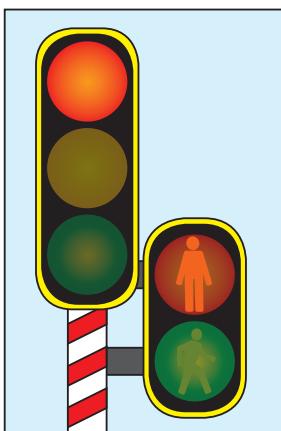

THOGOMELANI

TAKUWANI

Itani thiki (✓) tshibogisini tshi no sumbedza uri muthu o tsireledzea a tshi pfuka bada.

Kha ri tharamuwe

- Dzulan i fhasi kha semmende. Kungulutshelani phanda na murahu sa bola. Zwino shuvhamani.
- Posani tshisagana tsha nawa muyani ni tshi gavhe. Zwino tshi poseleni kule nga hune na nga kona.
- Shumani na phathinara (muriwe nga inwi). Sielisanani u posa na u gavha tshisagana tsha nawa.
- Shumani ni kha thimu. Wanani uri ndi zwisagana zwa nawa zwingana zwine thimu yanu ya nga posa manngini kha mithethe ya 60.

Teacher:
Sign:
Date:

45

Patiroli ya vhana vha tshikolo

Themo ya 3 - Vhege dza 7

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yanu.

- Patiroli ya vhana vha tshikolo ndi mini?
- I thusa vhagudi nga ndilade?
- Ndi ngani i na mushumo kha inwi?

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Zwo tea uri vhagudi vha pfuke bada nga vhone vhane?

Ndi ngani ni tshi humbula ngauralo?

Ndi lini hune ha tea u vha na patiroli ya vhana vha tshikolo?

Ni zwi diwha hani uri muthu ndi murado wa patiroli ya vhana vha tshikolo?

Patiroli ya vhana vha tshikolo i imisa zwiendedzi nga ndilade?

I thivhela hani vhagudi uri vha songo pfuka bada?

Deithi:

Kha ri ite nyito

Ndamulelo na mme awe vha khou ya jaiburari. Vhe ndilani vha vhona tswayo hedzi dza badani. Dzi amba mini? Livhanyani luswayo lunwe na lunwe na zwine lwa amba.

A ho ngo tendelwa
vhaendanganayo.

Hu na tshitopo af ho phanda.

Vhaendanganayo vha a kona u
pfuka hafha.

Laiburari

Hu na mafhande a bada af ho
phanda.

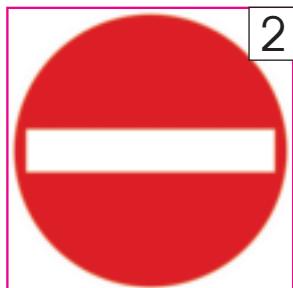
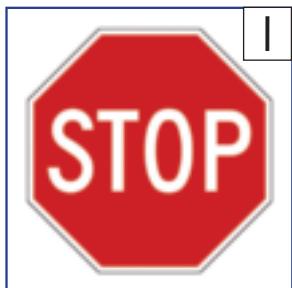

Hu tendelwa fhedzi
vhaendanganayo.

Kha ri nwale

Ntombi na khotsi awe vha khou ya doroboni nga modoro u ya u renga mavhengeleni. Vha vhona tswayo idzi dza badani. Ntombi a vhudzisa khotsi awe uri dzi amba mini. Inwi ni a zwi divha uri dzi amba mini? Shumani na phathinara (muñwe nga inwi) yanu ni nwale zwine khotsi a Ntombi vha tea u ita musi vha tshi vhona tswayo idzi. U itela u vhona arali phindulo dzanu dzi dzone, ganamisani bugu yanu.

(1) A no ngo tendelwa u fhiria modoro u re phanakhañu
(2) I mani hu re na luswayo. (3) Ni songo dzhenan. (4) Ni songo pfuka hafha.

Phindulo:

Teacher:
Sign:
Date:

46

Vhaofisiri vha zwa vhuendi vha nga ni thusa nga mini?

Themo ya 3 - Vhege dza 7

Kha ri ambe

Lavhelesani mepe hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Ndi lushakade ulu lwa muofisiri wa mapholisa?

Ni divha mini nga vhaofisiri vha zwa vhuendi?

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Muofisiri wa zwa vhuendi u ita mini?

Muofisiri wa zwa vhuendi u ni thusa nga ndilade?

Ni vhona u nga ndi nga mini modoro wa mapholisa wo pakiwa nga iyi ndila?

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yanu.

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Mureili wa modoro wa muvhala wa lutombo o ita mini tsho khakheaho?

Ni vhona u nga muofisiri wa zwa vhuendi u tea u ita mini?

Kha ri ite nyito

Shumisani masogisi a kale kha u ita phaphethe dza zwanda. Inwi na khonani yanu ni nga shumisa phaphethe idzi kha u sumbedza mureili wa baisigiri a no pfuka roboto dzo vala. Muthihi wa vhoiwe ndi mureili wa baisigiri ngeno munwe e muofisiri wa zwa vhuendi.

Kha ri tharamuwe

1. Itani zwa u gidimagidima ni tshi ya hune na funa afha kilasini.

- Musi mudededzi vha tshi ni ime, ni mbo di ima dzii, henef ho hune na vha hone.

2. Mudededzi wa nu vha do ni khethekanya na bva thimu.

- Ni khou ya u ita dzire leireisi.
- Thimu i no do wina mbambe nnzhi yo wina (kunda).

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Vhañwe vhatu hafhu vha no ri thusa

Themo ya 3 - Vhege dza 8

Kha ri ambe

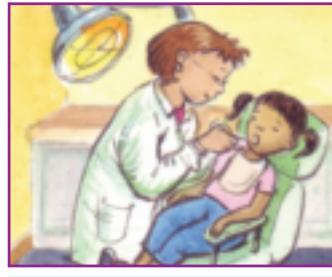
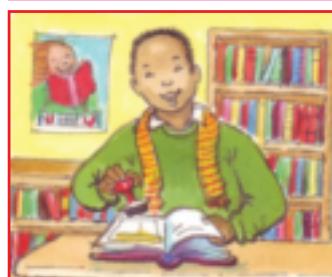
Ambani na khonani yanu nga vhatu vhoþe vha re tshitshavhani tsha hanu vhane vha nga ni thusa.

Kha ri livhanya

Talani mutalo ni tshi livhanya zwifanyiso zwi re kha tsha monde na mafhungo a re one a re kha tsha u la.

Ndi thusa vhatu laiburari vha tshi dzhia bugu kana vha tshi þoda mafhungomatsivhudzi. Tshiñwe tshifhinga ndi a anetshela vhana zwitõri.

Ndi funesa zwipuka. Ndi thusa zwipuka zwi no khou luala kana zwe zwa huvhala.

Ndi ni disela manwalo a tshi bva poswoni nda swika nda a panga zwibogisini zwa poswo midini ya vhatu.

Ndi a ni thusa musi ni na lino li no khou rema. Ndi ni sumbedza uri ni thogomela mano anu nga ndilade khathihi na u ita uri uri a dzule e na mutakalo.

Ndi thusa vhana na vhatu vhahulwane vhane vha khou luala. Ndi vha fha mishonga na dzhekhiseni dza u vha thusa uri vha vhe khwiñe.

Ndi vha na vhutanzi uri zwitarata zwi dzula zwe kuna. Vhege iñwe na iñwe ndi da midini yanu nga tiraka nda kumba mathukhwi midini yanu.

Deithi:

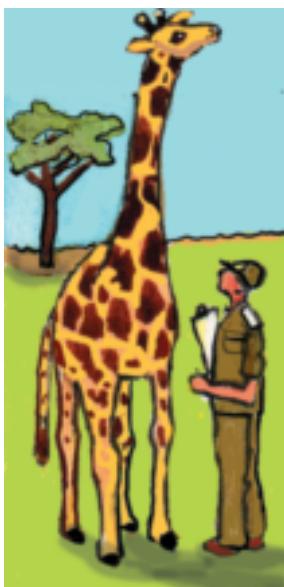

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso hafha
tsha muthu ane a shuma
mushumo une na u tama u
u shuma.

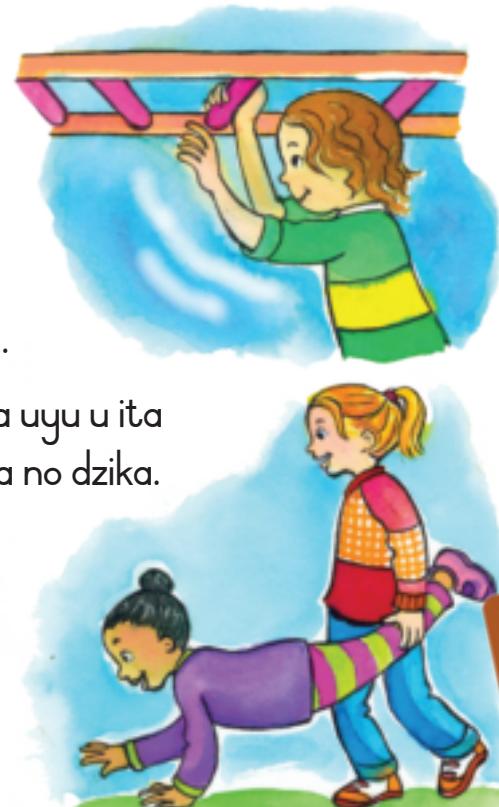
Ni tama u shuma mushumode musi no no fhedza tshikolo?

Bulani uri ndi nga mini ni tshi ṭodou shuma mushumo uyu.

Zwi iteni nnnda

- Dembetitani kha dzhangili dzhimi ni tshi ya phanda nga "maga a zwanda".
- Inwi na khonani yanu ni tea u tshimbidzana sa bara. Wanani uri ni nga tshimbila u swika ngafhi.
- Mudededzi wanu vha ḋo ni lidzela muzika. Muzika uyu u ita uri ni ḋipfe hani? No takala, no ṭungufhala kana no dzika.

Teacher:
Sign:
Date:

Mushumo vhukuma tshitshavhani

Themo ya 3 - Vhege
dza 1-8

Kha ri livhanye

Talani mutalo u tshi bva kha lushaka lwa mushumo lu re kha tsha monde
u tshi ya kha ipfi line la yelana nawo kha tsha u la.

murengisamaluvha
mudzimamulilo
dokotela
mubiki (Guga)
murungi
mudededzi
munakisamavhudzi
muñwali

bugu
tshigero
zwiliwa
maluvha
mushonga
tshidzimamulilo
vzagudi
zwiambaro

Kha ri vhale

Thendo ñamusi ha ngo vhuya a awela. O thoma nga u ya laburari a yo toda
bugu i no amba nga kutambelwe kwa khirikheth. A humbelia mulanga laiburari
uri vha mu thuse. U bva afho, u tea u ya u renga zvitembbe poswoni. E ndila
a tea u fhira nga kiliniki a tshi dzhia mishonga ya makhulu wawe. A fhira nga
kilabuni ya heneffo ha hawe ya bola ya milenzhe a tshi vhudzisa uri metshe
u no tevhela ndi wa lini. Minidzhere a mu vhudza uri a lavhelese kha bodo ya
ndivhadzo. Thendo a vhuya a swika hayani, he a wana nndu yotho i tivha.
A tea u vhidza pulambara ngauri phaiphi ya bafurumu yo vha yo phamuwa.

Kha ri ñwale

Vhalani mbudziso idzi ni humbulele uri Thendo u do ri mini kha zwikhala zwothe
izwi ni ñwale zwe na humbulela.

Ndi vhathu vhararu vhafhio vhe vha thusa Thendo ñamusi?

Thendo o ri mini kha minidzhere wa tshitshediamu tsha bola ya milenzhe?

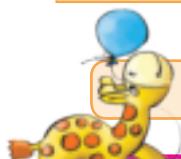
Deithi:

Thendo o ri mini kha rakhemisi?

Thendo o ri mini kha minidzhere wa tshitshediamu tsha bola ya milenzhe?

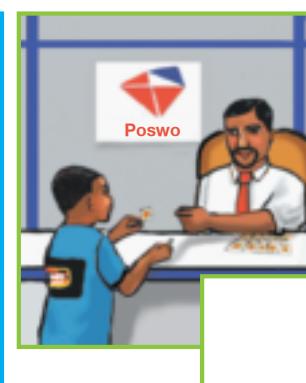
Thendo o ri mini kha pulambara?

Thendo o ri mini a tshi swika poswoni?

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso. Zwi sumbedza Thendo a tshi khou ita mishumo yawe yothe, fhedzi zwe vilingana. Zwi nomboreni zwi tshi tevhekana nga ngona.

Kha ri ite nyito

Mudededzi wañu vha ño ri ni tuse kubammbiri bogisini musi tshifhinga tshañu tsho swika. Lavhelesani ipfi li re kha kubammbiri uku fhedzi ni songo ku sumbedza muñwe muthu. Ni ño vhona ho ñwalwa dzina la lushaka lwa mushumo. Zwino sumbedzani kilasi uri ndi mushumode we wa ñwalwa nga u tou edzisela, hu si na tshine na amba. Vharinwe vhagudi vha tea u wana uri ni khou vha sumbedza mushumo wa lushakade.

Kha ri ñharamuwe

- Posani bola ya thenisi tuyani ni i gavhe. Dovhani ni i pose,

ñtha nyana zwino, ni i gavhe. I poseni ñhantha, ni i gavhe.

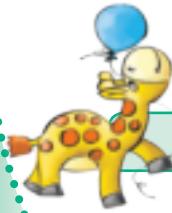
Mudededzi wañu vha ño ni ñea hupu, Vheani hupu iyi fhasi.

- Bammbisani bola nga ngomu ha hupu nga tshanda tsha u la ni i gavhe nga tsha monde. Monani na hupu, bammbisani bola ngomu ha hupu. Monani nga nnnda ha hupu, ni tshi bammbisa bola ngomu ha hupu. Imani nga ngomu ha hupu ni bammbise bola nga nnnda ha hupu.
- Tshimbilani nga zigizaka (masongesonge) vhukati ha maka ni tshi khou ralo u bammbisa bola ya thenisi.

Shango lašu, Afrika Tshipembe

Themo ya l - Vhege dza /

Kha ri ite nyito

Lavhelesani mepe wa Afrika Tshipembe.

Itani luswayo lwa tshifhambano kha mepe af'ho kha vundu line
na dzula khalo.

Zwino wanani dorobo ni i tangedzele.

Kha ri nwale

Lavhelesani mepe hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Deithi:

Ni dzula kha vundu (phurovintsi) lifhio?

Dzina la fhethu hune na dzula hone ndi lifhio?

Ndi mavundu afhio a re tsini na vundu line na dzula khalo?

Musi vhathu vha no bva mavunduni manwe vha tshi da u dala vunduni la hanu vha tama u vhona mini?

Kha ri nwale

Didzhieni ni muthu ane a khou ya u dala kha mavundu manwevho mavhili. Ndi mavundu afhio ane na tama u a dalela? Nwalani tshithu kana zwithu zwihili zwine na tama u zwi vhona kha vundu linwe na linwe.

Dzina la vundu	Zwithu zwine na tama u zwi vhona

Afrika Tshipembe hu na nyambo dza fumithihi dza tshiofisi. Nwalani madzina a nyambo nna. Inwi kana khonani dzanu ni a amba idzi nyambo? Nwalani madzina avho tsini na nyambo dzine vha amba.

	Luambo lwo tshiofisi	Vhathu vhane na vha divha vhane vha lu amba.
1.		
2.		
3.		
4.		

50

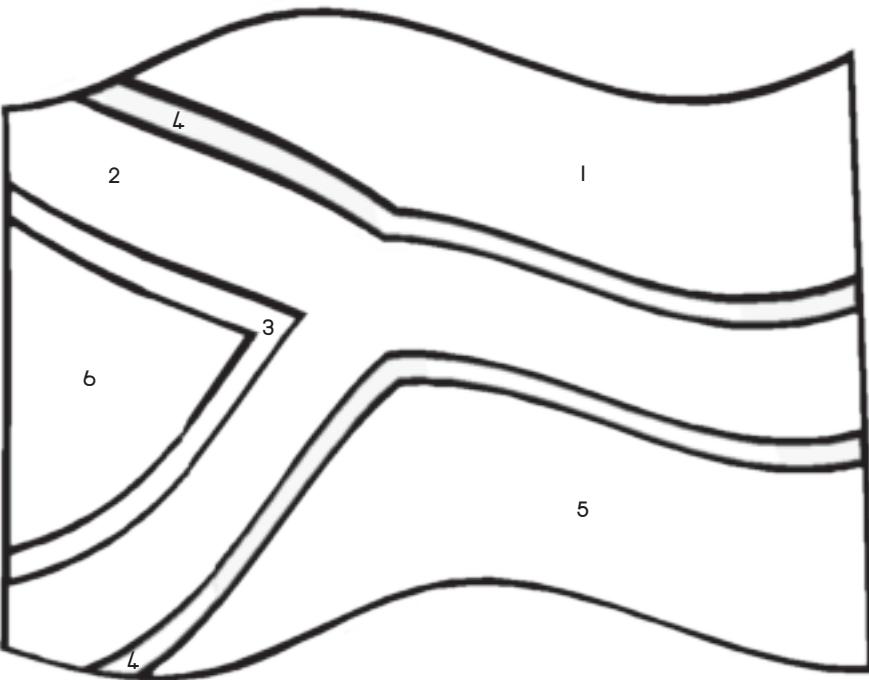
Fulaga yashu ya ushaka

Afrika Tshipembe lo wana fulaga ntswa nga la **27 ja Lambamai 1994**.

Ndi fulaga yashu ya lushaka ngauri ndi ya shango lashu. I khalareni.

Shumisani mivhala yo imela nomboro dzi re kha fulaga:

1 = mutswuku	
2 = mudala	
3 = tada	
4 = mutshena	
5 = lutombo	
6 = mutswu	

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga fhethu hune fulaga ya Afrika Tshipembe ya vhonala hone.

Tshikoloni tsha vhoiwe hu na fulaga ya Afrika Tshipembe?

Hu na huñwe fhethu tshitshavhani tsha hanu hune na kona u vhona fulaga iyi?

Tshititshi tsha mapholisa tsha hanu tshi na fulaga iyi?

Kha ri nwale

Ndi musi hu na mini hune ra vhona fulaga ya lushaka? No vhuya na i

vhona mimetsheni ya Tshiphuga tsha Lifhasi tsha Bola tsha 2010?

Nwalani misi miraru kana miña he fulaga ya lushaka ya leleda.

Themo ya L - Vhege dza /

Deithi:

Kha ri nwale

Vhalani mafhungo aya. Itani thiki (✓) arali fhungo li lone na tshifhambanu (✗) arali li si lone.

✓	✗

Fulaga yo lelediswa lwa u tou thoma nga la 27 la Lambamai 1994.

Hu na mivhala mivhili kha fulaga.

Afrika Tshipembe li shumisa fulaga nthihi u bva nga la 27 la Lambamai 1994.

Ni a kona u vhona fulaga tshititshini tsha mapholisa.

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso. Ambani na khonani yanu uri vhatambi vha bola vha khou ita mini tshifanyisoni itshi.

Zwi iteni nn̄da

Itani danga no farana.

- Gadani no ima fhethu huthihi.
- Iyani phanda nga maga a 6.
- Thamutshelani murahu nga maga a 10.
- Itani tshankhoikhoi karathi nga mulenzhe nga muthihi nga muthihi.
- Tshimbilelani kha tsha monde nga maga a 3 na kha tsha u la nga maga a 3.
- Imani!

Tsivhudzo ya mudededzi:
Kha vha sumbedze ndaela nga magaratatai.

Luimbo Iwashu Iwa lushaka na zwiga zwa lushaka

Kha ri vhale

Ri na luimbo Iwa lushaka Iwa u takadza. Lu pfì is "Nkosi Sikelel' iAfrika", zwine zwa amba uri "Khotsi shudufhadza Afrika". Vese mbili dza u thoma dzi nga Tshizulu, Tshithosa na Tshisuthu. Mbili dza u fhedzisela dzi nga Afrikaans na Luisimane.

Kha ri imbe

Maipfi a of Nkosi sikelel' iAfrika khea. Ni nga kona u a imba?
Kha ri edzise.

	Maipfi a luimbo Iwa lushaka	Luisimane
Tshithosa	Nkosi sikelel' iAfrika Maluphakanyisw' uphondo Iwayo,	Lord, bless Africa May her spirit rise,
Tshizulu	Yizwa imithandazo yethu, Nkosi sikelela, thina lusapho Iwayo.	Hear our prayers, Lord bless us, her children.
Tshisuthu	Morena boloka setjhaba sa heso, O fedise dintwa le matshwenyeho, O se boloke, O se boloke setjhaba sa heso, Setjhaba sa, South Afrika, South Afrika.	Lord, we ask that our nation be protected, That all conflicts are ended. Protect us, protect our nation, our nation, South Africa, South Africa.
Afurikantsi	Uit die blou van onse hemel, uit die diepte van ons see, Oor ons ewige gebergtes waar die kranse antwoord gee,	Ringing out from our blue heavens, From our deep seas breaking round, Over ever-lasting mountains, Where the echoing crags resound.
Tshiisimane	Sounds the call to come together, And united we shall stand, Let us live and strive for freedom In South Africa our land.	

Kha ri nwale

Vhathu vha imba lini luimbo lwa lushaka? Vhalani mafhongo aya. Itani thiki (✓) arali fhungo li lone na tshifhambanu (✗) arali li si lone.

Deithi:

☒	☐
-------------------------------------	--------------------------

Vhathu vha imba Luimbo lwa Lushaka kerekeni.

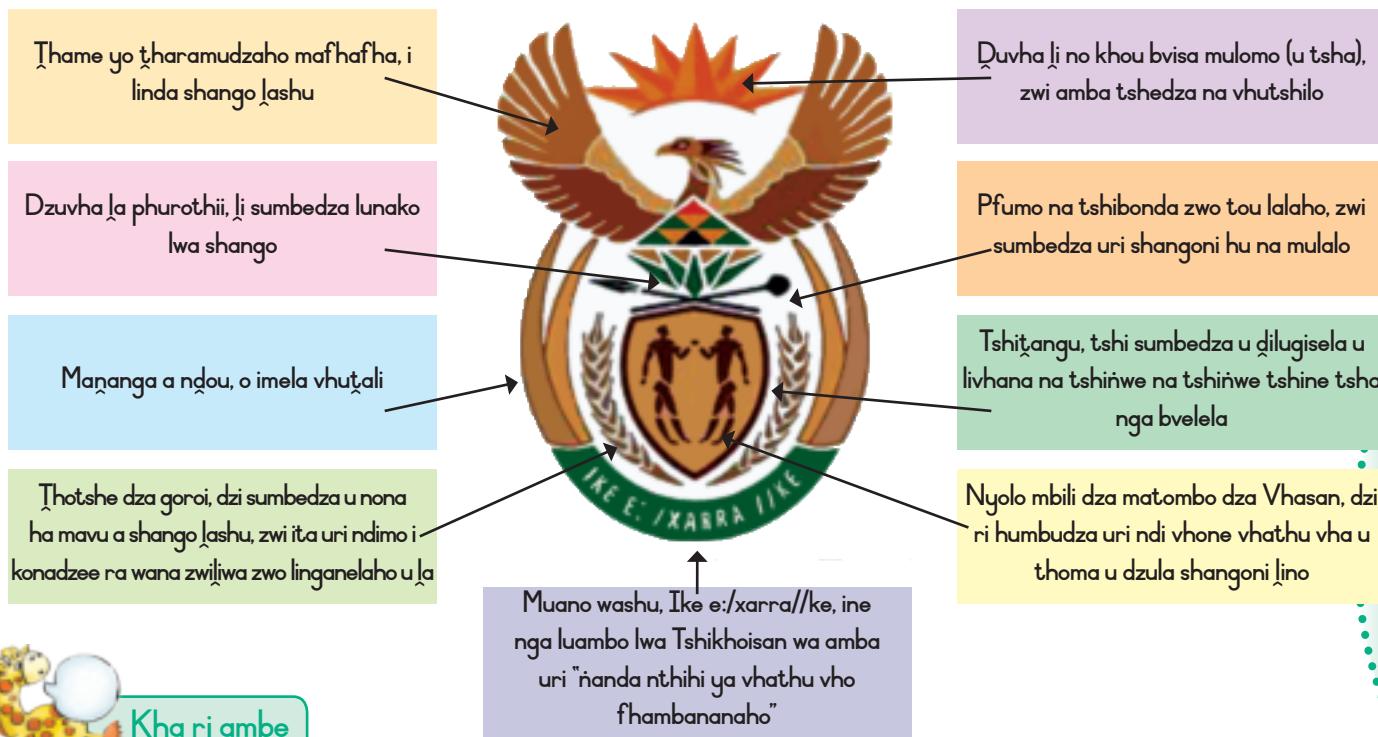
Thimu ya Bafana Bafana i imba Nkosi Sikelel'i Afrika musi vha sa athu thoma u tamba metshe.

Ri imba Luimbo lwa Lushaka tshikoloni.

Kha ri vhale

Musi muñwe muthu a tshi vhona tsaino yanu (ndila yanu ni noñhe ya u nwala dzina janu) kha luñwalo, u a zwi ñivha uri lu bva kha inwi. **Tshigat̄halu tsha Lushaka** tshi nga tsaino ya shango. Musi ri tshi vhona tshigat̄halu tsha Lushaka kha bugu kana kha muvhigo (ripoto) ri a zwi ñivha uri i bva muvhusoni wa Afrika Tshipembe. Tshigat̄halu tsha Lushaka tshashu tshi na zwifanyiso zwinzhizwinzhi. Tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tshi na zwine tsha amba.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga fhethu he na vhuya na vhona hone Tshigat̄halu tsha Lushaka.

Ni nga kona u sumbedza khonani yanu Tshigat̄halu tsha Lushaka zwino ri tshi khou amba?

Kha ri nwale

Nwalani huriwe fhethuvho ha vhuvhili kana huraru he na vhuya na vhona tshigat̄halu tsha lushaka tshashu.

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Zwiga zwa lushaka lwashu

Vhege dza 2
Themo ya 4 - Vhege dza 2

Kha ri vhale

Lavhelesani zwifanyiso. Tshiñwe na tshiñwe tsha izwi zwithu na zwiga zwa Afrika Tshipembe. Tshiga tshi imela tshiñwe tshithu. Zwiga zwoþhe hezwi zwi imela Afrika Tshipembe.

Kha ri ñwale

Ñwalani khephusheni dla tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tsha zwiga zwa lushaka. Shumisani tshithihi tsha zwi tevhelaho:

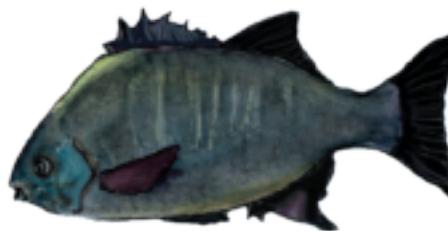
Tsepe

Khovhe ya
Galjoen

Muhovhohovho

Muolori

Phurothia
Khulwane

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso tsha pennde nga tshithihi tsha izwi zwiga. Rerani nga muvhala, kuvhandelwe na tshivhumbeo.

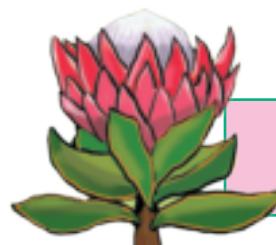
Kha ri nwale

Fhedzisan i mafhungo aya. Shumisani mai pfi haya.

Deithi:

muhovhohovho

phurothia
khulwane

ragabii

khovhe ya
Galjoen

5

senthe tthanu

tthanu

tsepe

Dzuvha lashu la lushaka ndi _____.

Muri washu wa lushaka ndi _____.

Tsepe ndi _____ yashu ya lushaka.

Tshinoni tshashu tsha lushaka tshi sumbedzwa kha khoini ya _____.

Tshipuka tshashu tsha lushaka tshi vhonala kha dzhesi ya thimu yashu ya _____.

Luimbo lwashu lwa lushaka lu imbiwa nga nyambo _____.

Galgoen ndi _____ yashu ya lushaka.

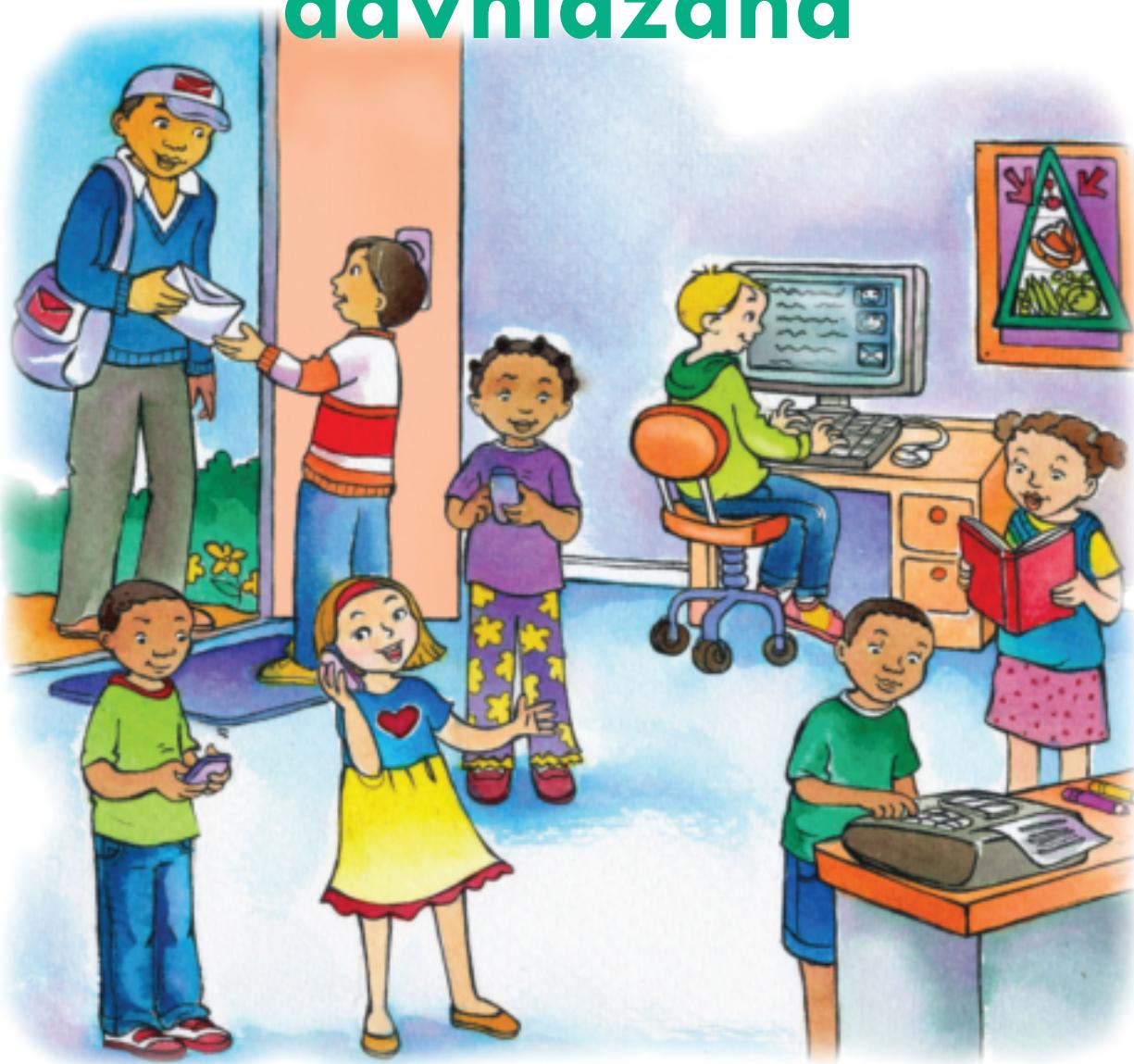

53

Themo ya 4 - Vhege dza 3

Ndila dzo fhambañanaho dza u davhidzana

Kha ri ambe

Kha ri vhale

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe na khonani yanu nga
ndila dzo fhambananaho dza u davhidzana dzine na dzi
vhona tshifanyisoni itshi.

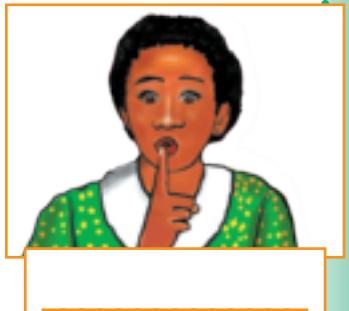
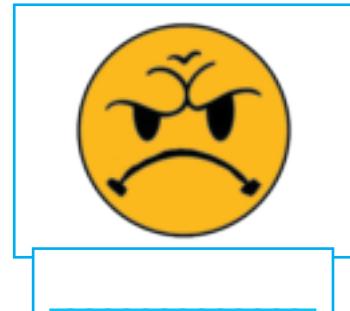
U amba ndi ndila ya u davhidzana ine rothe ra i divha. Ri kona u davhidzana na nga u
nwala. Tshiñwe tshifhinga ri davhidzana ri sa shumisi luambo. Lavhelesani zwifanyiso
zwi re kha siatari li tevhelaho. Tshiñwe na tshiñwe tshazwo tshi na zwine tsha ri
vhudza tshi sa shumisi luambo.

Kha ri nwale

Kha zwikhala zwi re fhasi ha zwifanyiso, የውልናን ጽዴት ተሸፍኑን ስርዓት
na tshiñwe tsha amba.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Lavhelesani mafhungo aya a
re zwibogisini.

Ri nga vhudza muñwe muthu zwithu zwot̄he hezwi hu si na
u amba. Sielisanani na khonani yanu ni tshi sumbedza uri ri
davhidzana nga ndilade.

Kha ri vhale

Musi ni tshi amba na muñwe muthu nga lut̄ingo, ni tea u elelwa uri ha ni vhone. Arali
na nga amba nae ni tshi khou shumisa zwanda na tshifhatuwo, ha nga koni u ni vhone.
Fhedziha, ni nga shumisa ipfi, ngauri u a kona u pfa ipfi lanu. Ni nga ita uri ipfi lanu li takale
kana li tungufhale lune uyu muthu a do kona u pfesesa zwine na khou amba.

Kha ri ite nyito

Seilisanani ni tshi bula mafhungo aya ni na khonani yanu. Ni sumbedze
vhudipfi nga tshifhatuwo, zwanda na nga ipfi.

Bulanifhuno

Khotsi anga vho nnyisa laiburari.

Ro ya doroboni nga thekhisi.

Ndo ታዋ ኃያኒ እና Mugivhela.

Makhulu wanga vha khou humela hayani
havho.

Ho vha hu na phosho khulu

Namusi ndi Lavhuna.

Vhudipfi

u takala

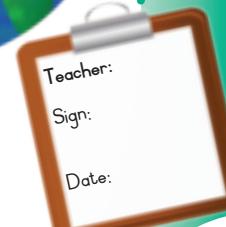
u takala

u sinyuwa

u tungufhala

u tshuwa

u takala

Zwino dovhani ni bule mafhungo hafhu. Zwa zwino, shumisani **FHEDZI** ipfi lanu
kha u sumbedza vhudipfi.

U davhidzana nga u nwala na nga maipfi ashu

Kharinwale

Ri shumisa u nwala kha tshaka dzo fhambananaho dza vhudavidzani.

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni nwale lebulu dzo teaho nga fhasi ha tshifanyiso tshirwe na tshirwe. Shumisani linwe la maipfi a re afho fhasi.

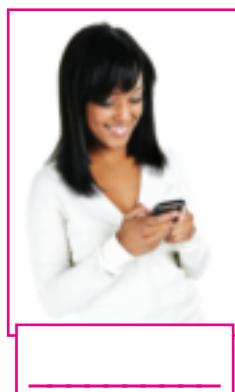
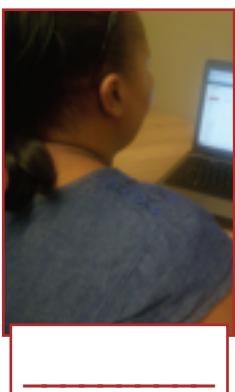
SMS

imeili

lunwalo (vhurifhi)

fekhisi

posikarata

Kharinwale

Diteni u nga ni kha holodei kha inwe dorobovho ine ni sa athu vhuya na i vhaba. Nwalani posikarata ni i rumele khonani yanu i tshi amba nga zwathe zve na ita.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Zwino shumani ni na khonani yanu.

- Dzulani no ḥekana miṭana ni ḥidzhie sa vhatthu vhane vha khou amba nga lutingo (founu).
- Sielisanani ni tshi amba nga holodei dza vhoiwe.
- Shumisani ipfi ḥanu kha u davhidza vhudipfi hanu.

Kha ri ambe

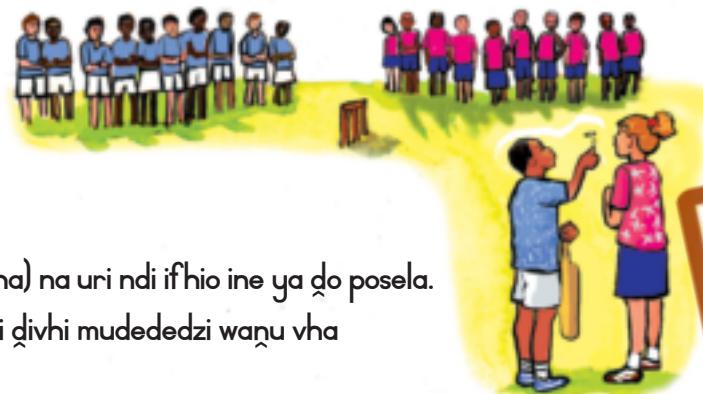
Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yanu. Avha vhana vha khou shumisa maipfi avho nga ndilade? Ambani nga ndila dzinhevho dzine na nga shumisa ipfi ḥanu ngadzo kha u davhidzana.

Kha ri ḥaramuwe

Kha ri tambe khirikhethé.

- Khethekanani ni bve thimu mbili.
- Tsheani uri ndi thimu ifhio ine ya ḥo rwa (betha) na uri ndi ifhio ine ya ḥo posela.
- Ni a ḥivha milayo ya khirikhethé? Arali ni sa i ḥivhi mudededzi waṇu vha ḥo ni thusa.

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

Dziṁwe ndila hafhu dza u dāvhidzana

Themo ya t - vhege dza 4

Kha ri ite nyito

Ni a ḥivha ndila ine posikaraṭa ya tea u tshimbila ngayo uri i swike kha khonani yanu? Vhalani ṭhalutshedzo dza maga a re ndilani iyi. Ni kone u gera zwifanyiso zwo teaho zwi tshi bva kha siatari la zwigeriwa ngei murahu ha bugu ni zwi nambatedze tsini na ṭhalutshedzo.

1
Ni ንwala posikaraṭa yanu.

2
Ni renga tshitemmbe na tshi nambatedza kha posikaraṭa.

3
Ni posa posikaraṭa yanu kha bogisi la poswo.

4
Vene ya poswo i isa posikaraṭa yanu poswoni.

5
Poswoni, posikaraṭa yanu i a nanguludzwa ya dzheniswa kha saga na poswo i no khou ya fhetu huthihi.

6
Zwino posikaraṭa yanu i tshimbila nga tshidimela kana bufho ya ya poswoni ya doroboni yeneyo.

7
Mutshimbidzaposwo wa poswoni yeneyo u isa posikaraṭa yanu kha khonani yanu.

Kha ri ambe

Deithi:

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yanu. Ni nga kona u wana ndila nngana dzo fhambananaho dza u davhidzana?

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso hafhu. Zwino fhindulani mbudziso hedzi.

Ndi vhathu vhangana vhane vha khou vhala tshinwe tshithu?

Ndi zwithu zwifhio zwa u vhala zwine ra nga vhalela u diphina?

Ri nga kona u vhala duvha linwe na linwe uri ri divhe uri hu khou itea mini shangoni lashu?

Teacher:
Sign:
Date:

U davhidzana nga khungedzelo na nga uzika

Themo ya t - Vhege dza 4

Kha ri ite nyito

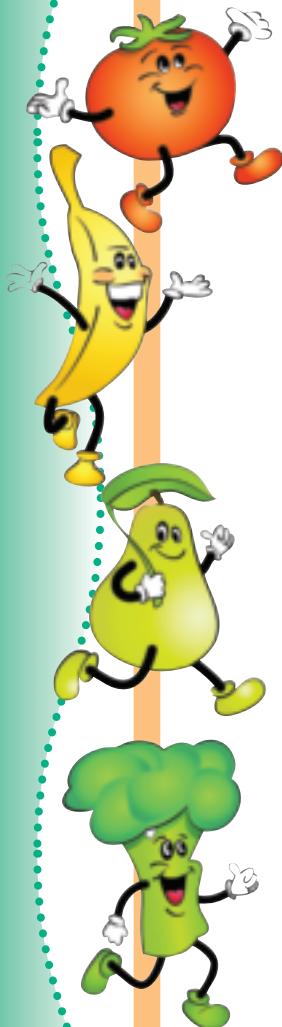
Khungedzelo ndi tshipida tsha vhudavhidzani.

Dizainani phositarara ya inwi muñé ya u kungedzela dzhusi ntswa ya mitshelo.

Dzhenisani na zwi tevhelaho kha phositarara yanu:

- Dzina ja dzhusi ya mutshelo
- Mutengo wa dzhusi ya mutshelo
- Tshifanyiso tsha dzhusi ya mutshelo
- Thalutshedzo ya dzhusi ya mutshelo
- Thalutshedzo ya vhatru vhanne vha takalela dzhusi ya mutshelo
- Hune vhatru vha nga renga hone dzhusi ya mutshelo

Tshi sumbedzeni khonani dzañu ni rere nga mivhala na zwivhumbeo zwe na shumisa.

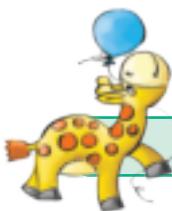

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga uri ni nga nambatedza phositarara iyi ngafhi.

Ni khou tama uri ni vhe na vhutanzi uri i vhonwe nga vhathe vhanzhi.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Muzika na wone ndi ndila ya vhudavhidzani. Ambani na khonani yanu nga tshaka dzo fhambananaho dza nyimbo dzine na dzi divha.

- 🎵 Sielesanani u imba luimbo lune lwa ita uri ni pfe no takala.
- 🎵 Zwino imbanu luimbo lwa u tshimbila.
- 🎵 Ndi lufhio luimbo lu re lwavhuđi lwa u tshimbila?
- 🎵 Ni imba lini tshikoloni?
- 🎵 Imbanu luimbo lune na lu funesa.
- 🎵 Vhudzani khonani yanu uri ndi ngani ni tshi lu funesa.

Kha ri tharamuwe

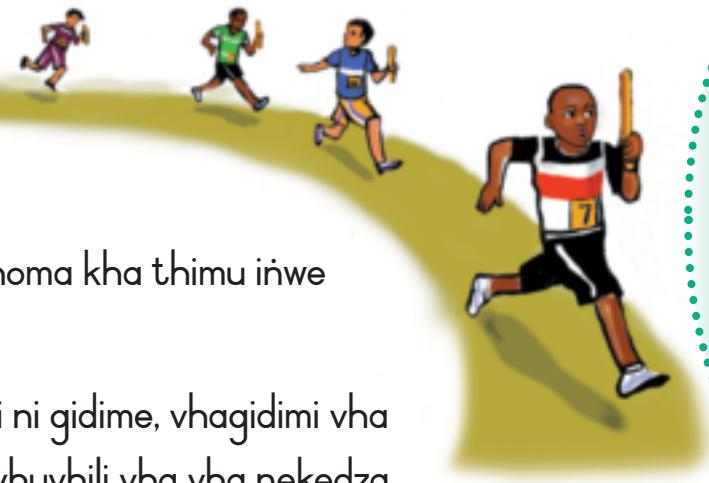
Khethekanani ni bve thimu nna.

Ni khou ya i ita rilareisi. Mugidimi wa u thoma kha thimu inwe na inwe u na bathoni (tshitanda).

Musi mudededzi vha tshi ni sumbedza uri ni gidime, vhagidimi vha u thoma vha gidimela kha vhagidimi vha vhuvhili vha vha nekedza bathoni. Vhagidimi vha vhuvhili vha a gidima vha nekedza vhagidimi vha vhuraru bathoni.

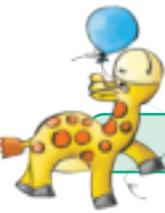
Vhagidimi vha vhuraru vha nekedza vhagidimi vha vhuña.

Avha vha gidima u swika mugumoni.

Teacher:
Sign:
Date:

Ri davhidzana (amba) hani ri sa koni u pfa?

Kha ri ite nyito

Ri shumisa ndevhe dzashu musi ri tshi davhidzana. Olani tshifanyiso tshi no sumbedza muthu a tshi khou thetshelesa. Sumbedzani uri u khou thetshelesa mini.

Kha ri nwale Fhindulani mbudziso hedzi.

Ni a pfana na u thetshelesa radio? Bulani uri ngani.

Ndi mafhungomatsivhudzi afhio ane na nga a wana radioni?

DJ wa radioni u ita mini?

Kharite nyito

Deithi:

Diiteni zwa kholekhole uri ni khou vhala mafhungo (nyusi) kha radio.
Shumisani ipf i lanu kha u ita uri vhathetshelesi vha vhe na dzangalelo.
Shumisani maiipf i haya:

mvula dzi khou vhanga
mudalo

holodei dza tshikolo

bada dzo ḫala nga
maanda

mugudi wa Gireidi ya 2

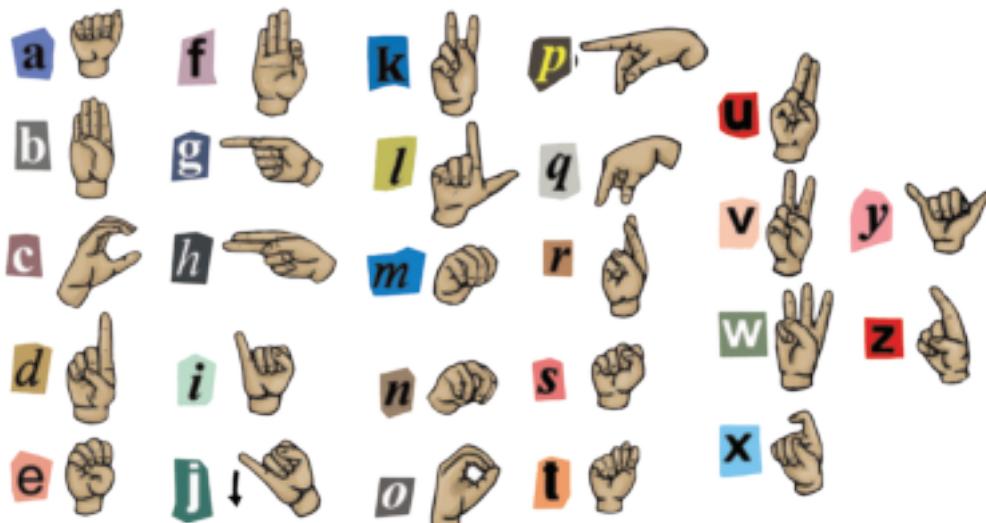
pfufho ya mbalo (metse)

Bafang Bafang

Kha ri vhale

Vhathu vha re vhaholef hali vha anzela u lingedza u wana ndila dza u davhidzana dzi sa fani na dza vhanewe. Sa tsumbo, vhathu vhanzhi vhane vha si kone u pfa vha anzela u sa kona u guda u amba. Vha shumisa zwanda kana minwe vha tshi davhidzana na vhaniwe vhathu. Ri ri ndi luambo lwa tsumbedzo. Tswayo dzo fhambananaho dzi amba zwo fhambananaho. Zwino lingedzani u bula dzina lanu nga luambo lwa sumbedzo. Zwino shumisani luambo lwa tsumbedzo ni tshi lumelisa khonani yanu.

Kha ri nwale

Dilingeleni nyito yo fhiraho. Vhalani mbudziso ni ite thiki (✓) kana tshifhambaro (✗) tshibooqisini tsho teaho.

Udilinga

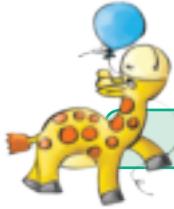
Zwo leluwa u sumbedza dzina langa nqa luambo lwa tsumbedzo.

Ndo kona u pfesesa luambo lwa tsumbedzo lwa khonani yanqa.

Ndo diphina nga u davhidzana nga luambo lwa tsumbedzo.

Ri davhidzana hani arali ri sa vholi?

Kha ri ite nyito

Bonyani maṭo ni humbule nga zwithu zwine ni sa kone
u zwi ita musi no bonya maṭo.
Ni a kona u vhala bugu?
Ni a kona u ḥwala?
Ni a kona u zwi ḫivha uri khonani yanu a tshi
khous ea?
Khonani yanu o ambara mini ḥamusi?
Bonyololani maṭo ni wanuluse.
No kona kana a no ngo kona?

Kha ri vhale

Vhatu vho pofulaho nahone vha sa
vhoni vha shumisa alifabethe ya
Bureili musi vha tshi vhala na u
ḥwala. Alifabethe ya Bureili
i shumisa zwithoma zwine na
nga kona u zwi phuphuledza
kha bammbiri nga minwe. Musi
vhatu vha no ḫivha Bureili vha
tshi phuphuledza zwithoma nga
minwe, vha a kona u vhala maipfi
nga iyi minwe. Alifabethe iyi yo
tumbulwa (waniwa) nga muthu a no
pfi Louis Braille we a vha a sa vhoni.

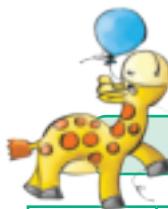
Deithi:

Kha ri vhale

Lavhelesani alifabethe ya Bureili.

•	• •	• •	• •	• •	• •	• • •	• •	•
A	B	C	D	E	F	G	H	I
• • •	•	• •	• •	• • •	• •	• • •	• • •	• • •
J	K	L	M	N	O	P	Q	R
• •	• • •	• •	• •	• • •	• •	• • •	• •	• •
S	T	U	V	W	X	Y	Z	

Kha ri ite nyito

Nwalani dzina lānu nga Bureili.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Kha ri nwale

Dilingeni kha nyito yo fhiraho. Vhalani mbudziso ni ite thiki (✓) kana tshifhambano (✗) tshibogisini tsho teaho.

U dilinga

✓	✗

Ndo kona u sumbedza dzina lāngā nga tswayo dza zwanda.

Ndo kona u nwala dzina lāngā kha Bureili.

Teacher:
Sign:
Date:

Masiari na vhusiku

Themo ya *l + -vhege dza b*

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yanu.

Kha ri wale

Lavhelesani zwifanyiso hafhu ni fhindule mbudziso idzi. Ndi kha tshifanyiso tshifhio hune ha vha masiari?

Bulani uri ndi nga mini ni tshi amba ngauralo.

Ndi tshifhinga tshifhio tshine na tshi funesa – masiari kana vhusiku?
Bulani uri ngani.

Ri nga shumisa mini kha u *disa* tshedza musi hu na swiswi?

Kha ri ambe

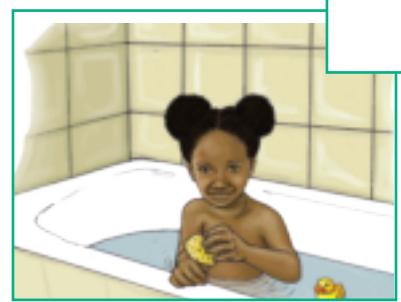
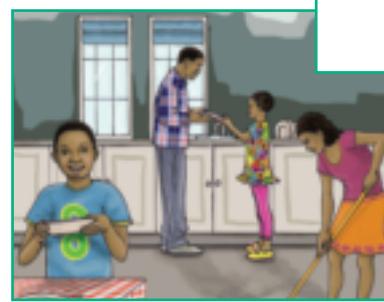
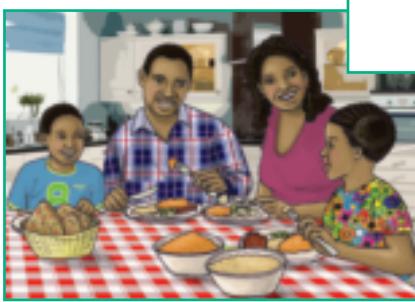
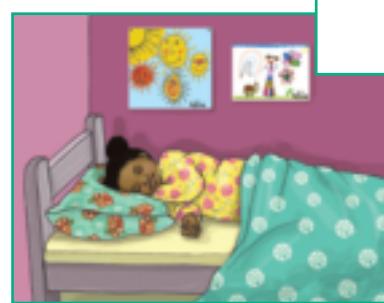
Deithi:

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe na khonani yanu ngazwo.
Thotshi i shuma nga mini? Ni tea u ita mini uri thotshi i fungé?

Kha ri የwale

Nomborani zwifanyiso izwi zwi tevhekane nga ngona ni tshi sumbedza uri
Rofhiwa u ita zwifhio u bva o no lalela u swika a tshi ya u edela.

Zwino nangani ታහው኏ ya tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe kha mutesvhe u re kha thebuļu.
Nwalani nomboro ya tshifanyiso tshi re tshone tsini na ቃහው኏.

O neta a mbo ግi ya u edela na zwenezwo.	
U khou ተambahi bavuni.	
Rofhiwa na vha mučani wa hawe vha pfana na u haseledza, vha እ tshilalelo vhothe na u anetshelana zwitiori nga madekwana.	
Tshifhinga tsha uri Rofhiwa a ye u edela tsha mbo swika.	
U mbo ግi ተambahi mano.	
Musi ho no እiwa tshilalelo vhothe vha a thusana u ታንዝዋ zwigodelo na u goda (kuvhanganya) zwithu.	

60

Vhusiku ha miloro na zwine ra tama

Themo ya $\int_{\sqrt{h}ege}^{\sqrt{h}ege}$ dza 6

Kha ri ite nyito

Djiteni, lwa kholekhole, uri no lora muloro we ni si u dowele.
Olani tshifanyiso tsha muloro uyu.

Kha ri nwale

Zwino riwalani mafhungo a si manzhi nga muloro uyu.

Ho bvelela mini?

No vhonan mini?

No diphfa hani?

Deithi:

Kha ri የውለ

Vharīwe vhathu vha ri musi u tshi vhona
ናaledzi ine ya khou wa/thuntsha, ni tea u humbelatshine wa tama vhutshiloni. Zwi
dzhieni, lwa kholekhole, uri no vhona እaledzi ine ya khou wa, የውለ lutamo lwanu.

Ndi tou tama.....

Ndi tama u lora nga....

Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso
tsha musi no edela.

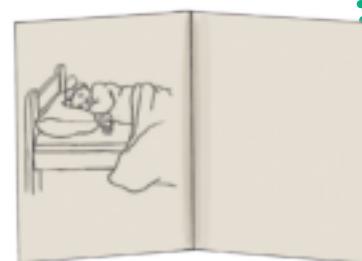
Ni tea u vha na:

- pennde iñwe na iñwe
- burasho ya u pennda
- madi nga dzhege kana nga khaphu e a u tanzwa
buratsho ya u pennda.

Zwine na tea u ita:

Petani bammbiri nga vhukati, ni dovhe ni li petulule.
Kha luñwe lurumbu, olani tshifanyiso tsha inwi muñe
no ambara zwiambaro zwa u edela. Zwino petani
bammbiri ili hafhu nga vhukati ni li tsikeledze nga
tshanda.

Musi ni tshi petulula bammbiri ili hafhu, ni do vhona
muthu o no fana na inwi kha luñwe lurumbu.

Kha ri ታහაሙዬ

Dudelwani: Dzinginyisani mahada aña, ledisanizwanda, dzungudzani zwanda.

Tambisani tshanda tsha u la tshi tshi ya phanda na u mona. Zwi iteni karathi. Zwino itani zwi no fana
na zwenezwi nga tshanda tsha monde. Tambisani tshanda tsha u la tshi tshi ya murahu karathi. Zwino
itani zwi no fana na zwenezwi nga tshanda tsha monde. Tambisani zwanda vhuvhili hazwo zwi tshi ya
phanda karathi. Zwino zwi iseni murahu. Zwino tshimbidzani tshanda tshithihi tshi tshi ya murahu,
tshirīwe tshi tshi ya phanda nga tshifhinga tshithihi. Zwi iteni karathi ni kone u shandukisa (tshintsha)
tshanda. Femuluwani: Vheani zwanda kha thumbuthumbu. Femelani ngomu thumbuni u swikela ni tshi
vhona zwanda zwi tshi sudzuluwa. Femani nga o ongolowa no digeda. Zwi iteni kaña.

Mishumo ya masiari na vhusiku

Themo ya
t - Vhege dza 7

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo na khonani yanu. Ndi vhatu vhafhio vha no shuma vhusiku? Ndi vhatu vhafhio vha no shuma masiari?

Kha ri nwale

Ndi vhatu vhafhio vha no shuma vhusiku na nga masiari?
Itani thiki (✓) tsini na tshifanyiso tshi re tshone.

Ri shuma
vhusiku na
masiari?

Deithi:

Kha ri ambe

Ambani ni kha tshigwada tsha vhoiwe nga vhatu vha no shuma vhusiku fhedzi.

Vhadededzi vha shuma vhusiku fhedzi?

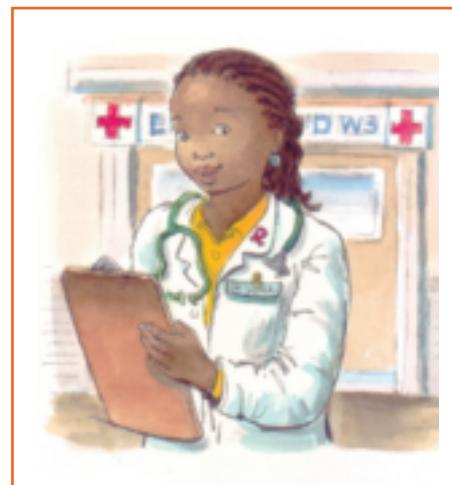
Vha u linda vha shuma vhusiku fhedzi?

Ni na muthu ane na mu divha ane a shuma vhusiku fhedzi? Vha shuma mini?

Kha ri nwale

Nwalani lushaka lwa mushumo une muthu muñwe na muñwe a re afho fhasi a shuma vhusiku.

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

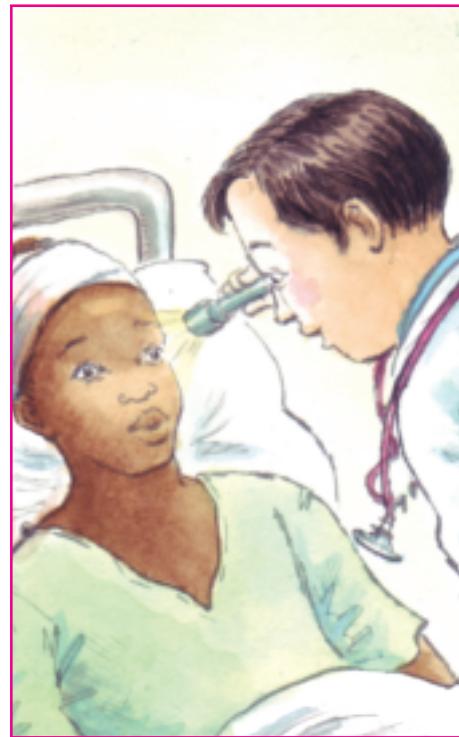
U shuma mushumoshumo vhusiku

Themo ya *L* - *Vhege dza 7*

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo na khonani yanu. Zwifanyiso izwi zwi ni vhudza tshit̄ori tshifhio?

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Ni vhone u nga dokotela o ri mini kha munna a no shuma mugodini?

Munna a no shuma mugodini u shumisa mini sa luvhone e mugodini?

Ndi nga mini muthu wa u linda e sibadela?

Ni na muthu ane na mu ḋivha ane a shuma vhusiku? U shuma mini?

Zwi a konadzea uri muthu a shume ḋuvha ḥoṭhe na vhusiku hoṭhe?

Ambani mihibulo yanu.

Kha ri ṭharamuwe

- Itsani ni tshi gonya kha zwiṭepisi kafumi. Imani ni fəmuluwe no digeda
- Itsani ni tshi gonya kha zwiṭepisi kararu hafhu. Putani na u putulula zwanda zwanu ni tshi khou ita ngaurali.
- Itsani ni tshi gonya kha zwiṭepisi kafumi hafhu. Dzungudzani zwanda zwanu.
- Zwino itani ngaurali kha maga afumi a u fhedza. Vhandani zwanda musi ni tshi khou ita ngaurali.

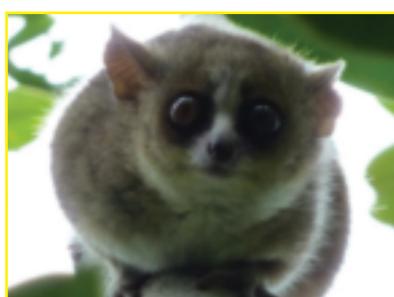
Teacher:	Sign:
Date:	

63

Zwipuka zwa vhusiku

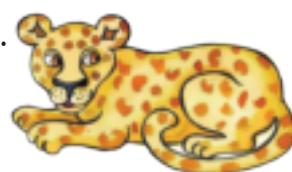
Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yanu. Wanani uri ni nga bula madzina a zwipuka zwingana. No no vhuya na zwi vhona izwi zwipuka?

Themo ya *l - \h{e}g\ e - dza 8*

Kha ri vhale

Zwipuka zwinzhi zwi dzumbama na u edela masiari, zwa bva vhusiku. Ri zwi vhidza uri ndi zwipuka zwa vhusiku. Zwi lindela u swika hu tshi rotholela, musi \duvha lo no kovhela, zwa kona u bvela nn\da. Zwi\we zwipuka zwa vhusiku zwi dzumbama zwi\we zwi no zwima nga masiari. Hu na zwipuka zwa vhusiku zwine na zwone zwa zwima vhusiku.

Kha ri \nwale

Zwino fhindulani mbudziso idzi.

Ndi nga mini zwi\we zwipuka zwi tshi zwima vhusiku?

Ndi zwipuka zwifhio zwe na vhuya na zwi pfa zwi tshi khou lila vhusiku?

Deithi:

Kha ri nwale

Vhalani mafhungo. Itani thiki (✓) tshibogisini arali ni tshi vhona u nga fhungo ndi lone. Ni ite tshifhambano (✗) arali ni tshi vhona li si lone.

U dilinga

Zwinwe zwa zwipuka zwa vhusiku zwi a kona u pfa nga maanda.

Zwinwe zwipuka zwi edela masiari uri zwi rotholelwé.

Zwipuka zwinzhi zwa vhusiku zwi kona u nukhedza zwithu.

Zwinoni zwinzhi zwi tshila masiari.

Kha ri vhale

Makhwitha a edela masiari, a bva vhusiku a tshi ya u zwima.

A na mačo mahulu o sedzaho phanda sa a riñe vhathu.

Makhwitha a kona u vhona nga maanda musi hu na nwedzi.

A a dovha a kona u vhona na swiswini litswulitswu.

Makhwitha a na nala dzi no fhira na hone dzo khwaṭhaho.

A dzi shumisa kha u bata na u hwala zwipuka zwičuku zwine a

zwi zwima. Phapha dzao dzi na mabesu a vhuphuvhephuvhe.

Mathenga a makhwitha a ita uri a kone u fhufha a sa pfali u
itela uri zwipuka zwine a zwi zwima zwi sa a pfe.

Kha ri nwale

Vhalani nga gwitha hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Gwitha li nyima tshipuka nga ndilade?

Makhwitha a zwima zwipuka zwičuku kana zwiħulwane?

Gwitha li na nalađe?

Teacher: _____
Sign: _____
Date: _____

64

Themo ya tshifanyiso
Vhege dzia 8

Tshipuka tshi no monamona vhusiku tsho fhumula

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yanu. Ni a divha dzina la itsi tshipuka? No no vhuya na tshi vhone?

Kha ri vhale

Zwitonzi zwi edela masiari. Zwi tshela vhusiku. Zwi shumisa nala dzo khwathaho kha u bwa midzi na khufhi dza u la. Zwitonzi zwi pfana na u dzumbama fhasi ha matombo. Zwi na mipfa muvhili wothe. Mipfa iyi i a thavha sa nelete. Musi zwipuka zwi no zwima zwi tshi sendela tsini, tshitoni tshi a sendela murahu tsha pfula tshipukatshizwimi nga mipfa iyi. Mipfa iyi i a wa uri tshitoni tshi kone u shavha. Tshipukatshizwimi tshi anzela u pfa vhutungu lune tsha balelwa u pandamedza tshitoni.

Kha ri nwale

Zwino fhindulani mbudziso idzi.

Itshi tshipuka tshi pfì mini?

Tshi ita mini musi tshinwe tshipuka tshi tshi sendelesa tsini?

Tshi dzula ngafhi?

Tshi la mini?

Ndi tshipuka tshi no tshimbila vhusiku?

